# ГРОМАДСЬКА ДУМКА ПРО ПРАВОТВОРЕННЯ

## У НОМЕРІ:


- **ТРУДОВЕ ЗАКОНОДАВСТВО**

  ⋎ *Оновлення трудового законодавства України: ключові зміни та перспективи*

- **ПЕНСІЙНА СИСТЕМА**

  ⋎ *Добровільні пенсійні фонди замість НПФ*

- **ОСВІТА**

  ⋎ *Державні гранти на вищу освіту в Україні та світі*



**№ 19 (327) ЖОВТЕНЬ 2026**

НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА БІБЛІОТЕКА

# ГРОМАДСЬКА ДУМКА ПРО ПРАВОТВОРЕННЯ

**№ 19 (327) 2026**

Інформаційно-аналітичний бюлетень
на базі оперативних матеріалів

**Додаток до журналу**
**«УКРАЇНА: ПОДІЇ, ФАКТИ, КОМЕНТАРІ»**

**Засновники:**
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
Національна юридична бібліотека

***Головний редактор***
Ю. Половинчак

***Редакційна колегія:***
Н. Іванова (відповідальна за випуск), Т. Дубас,
Ю. Калініна-Симончук

Заснований у 2011 році
Видається двічі на місяць

Передрук – тільки з дозволу редакції

З повнотекстовою версією видання можна
ознайомитись на сайті
**Центру досліджень соціальних комунікацій**
**nbuviap.gov.ua**

## ЗМІСТ

**АКТУАЛЬНА ПОДІЯ**
Президент України підписав Закон України щодо розвитку рибного господарства ..... 3

**АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС**
*Олійник Г.*
Оновлення трудового законодавства України: ключові зміни та перспективи ..... 4
*Симоненко О.*
Добровільні пенсійні фонди замість НПФ: що пропонують законопроєкти № 15570 і № 15570-1 ..... 10
*Чернявська Л.*
Державні гранти на вищу освіту в Україні та світі ..... 13

**ЩОДЕННИК БЛОГЕРА** ..... 18

© Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, 2026

Київ 2026

## АКТУАЛЬНА ПОДІЯ

# Президент України підписав Закон України щодо розвитку рибного господарства

В. Зеленський підписав Закон України щодо розвитку рибного господарства.

20 жовтня 2026 р., Президент України В. Зеленський підписав Закон України «Про стимулювання економічного розвитку галузі рибного господарства» від 13.10.2026 № 5018-IX.

Закон має стратегічне значення для розвитку українського рибного господарства. Зокрема, створення сучасних, прозорих та привабливих умов для інвестицій у галузь, яка має великий потенціал.

Першочергово, Законом буде сформована нова інвестиційна модель розвитку рибного господарства. Його положення передбачають можливість залучення приватного капіталу для розвитку аквакультури та товарного рибництва на визначених ділянках водних об'єктів. Це дозволить ефективніше використовувати природний потенціал вітчизняних водойм, збільшити виробництво рибної продукції та створити нові робочі місця.

Другим важливим елементом є прозорий механізм доступу до ресурсів через електронні аукціони. Саме конкурентні процедури забезпечують відкритість, рівні можливості для бізнесу та мінімізують корупційні ризики. Інвестор отримує право укласти інвестиційний договір лише за результатами відкритого аукціону.

Законом також встановлюються чіткі антимонопольні запобіжники. Передбачене обмеження щодо концентрації користування водним об'єктом – не більше визначеної частки його площі в одних руках. Це гарантує збереження конкуренції та запобігає монополізації ресурсу.

Важливо, що документ створює довгострокові умови для інвестування. Інвестори отримують можливість планувати свою діяльність на роки вперед, що є критично важливим для розвитку аквакультури, адже такі проєкти потребують значних початкових вкладень і часу для окупності.

Закон також містить важливі запобіжники для захисту публічних інтересів, якими гарантується вільний доступ громадян до водних об'єктів загального користування та суворіший контроль за екологічним станом водойм.

Реалізація цього Закону дозволить активізувати розвиток аквакультури, збільшити обсяги виробництва рибної продукції в Україні, зменшити залежність від імпорту та підвищити продовольчу безпеку держави. Водночас розвиток галузі стимулюватиме економічну активність у прибережних та сільських громадах.

Таким чином, Законом створюється комплексний інструмент для модернізації галузі, залучення інвестицій та формування конкурентного і прозорого ринку у сфері рибного господарства ***(Голос України (https://www.golos.com.ua/article/393135). – 2026. – 20.10).***

## АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС

**Г. Олійник, наук. співроб., НЮБ НБУВ**

# Оновлення трудового законодавства України: ключові зміни та перспективи

Кабінет Міністрів України 2 вересня 2026 р. вніс до Верховної Ради України проєкт нового Трудового кодексу України. Це друга спроба зміни трудового законодавства за поточний рік, адже законопроєкт № 14386[1] про прийняття Трудового кодексу України вже був внесений до Верховної Ради України 15 січня 2026 р. урядом Ю. Свириденко, однак, у липні був відкликаний відповідно до процедури, пов'язаної з відставкою Кабінету Міністрів України. Нинішній уряд на чолі з С. Корецьким повторно вніс до парламенту проєкт Трудового кодексу України, доопрацьований з урахуванням окремих технічних рекомендацій Міжнародної організації праці, залишивши при цьому незмінними концептуальні положення документа, який розроблявся майже два роки Міністерством економіки та довкілля України спільно з органами державної влади, роботодавцями, профспілками, міжнародними партнерами та експертною спільнотою. Законопроєкт зареєстровано під № 16010[2].

Законопроєкт № 16010 спрямований на дерадянізацію законодавства про працю, унормування індивідуальних та колективних трудових відносин на принципах свободи, рівності, забезпечення гідної праці з імплементацією міжнародних стандартів регулювання трудових відносин у національне законодавство[3]. Порівняно із діючим законодавством про працю до проєкту Трудового кодексу України додатково включено регулювання питань щодо:

– порядку укладення обов'язкового письмового трудового договору та різних видів строкових трудових договорів;

– визначення ознак трудових відносин;

– врегулювання роботи з підсумованим обліком робочого часу, праці домашніх працівників та правового статусу працівників, які направляються на роботу через агентства тимчасового працевлаштування;

– вдосконалення засадничих умов реалізації права на відпустку;

– реформування порядку і умов надання відпусток, пов'язаних з народженням та вихованням дитини (дітей), з урахуванням принципу гендерної недискримінації;

– впровадження нових підходів до врегулювання індивідуальних трудових спорів, зокрема на основі процедур медіації;

– поширення норм колективних договорів та угод;

– врегулювання нагляду за дотриманням законодавства в сфері трудових відносин та визначення порядку проведення інспекційних відвідувань;

– реалізацію права працівників і роботодавців на колективні дії у випадках конфліктів інтересів;

– удосконалення порядку та процедури проведення страйків;

– збалансування інституту відповідальності та інтересів працівників і роботодавців за порушення законодавства про колективні трудові спори;

– запровадження нової національної системи запобігання виробничим ризикам, заснованої на принципах оцінювання, контролю ризиків та управління ними.

До проєкту Трудового кодексу інкорпоровані норми законів України «Про оплату

---

[1] Проєкт Закону України від 15.01.2026 № 14386. URL: https://ips.ligazakon.net/document/JI14126A?an=3

[2] Проєкт Трудового кодексу України від 02.09.2026 № 16010. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/70660

[3] Проєкт Трудового кодексу від нового Уряду вже у ВРУ: зареєстровано законопроєкт № 16010. URL: https://news.dtkt.ua/labor/labor-relations/114307-projekt-trudovogo-kodeksu-vid-novogo-uriadu-vze-u-vru-zarejestrovano-zakonoprojekt-16010

праці»[4], «Про відпустки»[5], «Про колективні договори і угоди»[6], «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)»[7].

Серед ключових змін, які передбачає документ[8]:

– цифровізація трудових відносин та повноцінне використання електронних документів: електронні документи прирівнюються до паперових у трудових відносинах (електронна трудова книжка; електронні накази про прийняття на роботу, звільнення, відпустки; електронні договори, підписані е-підписом; електронні зарплатні документи тощо);

– договірний характер відносин: більшість умов (зокрема права, обов'язки та відповідальність) визначатимуться безпосередньо у трудовому договорі між працівником і роботодавцем;

– гнучкі форми зайнятості: дистанційна робота, неповний робочий день та комбінування обов'язків стануть повноцінною нормою;

– боротьба з прихованою зайнятістю: розмежування справжніх трудових відносин і цивільно-правових схем шляхом закріплення восьми чітких ознак трудових відносин;

– баланс праці та сім'ї: розширення можливостей для батьків щодо поєднання кар'єри з доглядом за дитиною;

– інклюзивність ринку праці: створення умов для активного працевлаштування людей з інвалідністю та ветеранів;

– чіткі межі робочого часу: нормування дистанційної праці та введення «права бути недоступним» у позаробочий час;

– захист оплати праці: посилення контролю за своєчасністю виплати заробітної плати та мінімальними гарантіями;

– збільшення мінімальної тривалості щорічної оплачуваної відпустки;

– розвиток соціального діалогу: залучення профспілок та організацій роботодавців до формування трудової політики;

– цивілізоване вирішення конфліктів: оновлені правила колективних договорів, переговорів та реалізації права на страйк;

– підтримка працівників старшого віку: програми перекваліфікації та можливість поступового виходу на пенсію без вікової дискримінації.

Новий Трудовий кодекс України є одним із ключових законодавчих кроків для модернізації українського ринку праці, розвитку підприємництва, формалізації зайнятості та інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС. Проєкт Трудового кодексу України запроваджує європейський підхід до регулювання трудових відносин та імплементує понад 30 директив Європейського Союзу у сфері праці та соціальної політики. Повторне внесення законопроєкту створює можливість продовжити його розгляд у Верховній Раді України та перейти до подальшої роботи над документом у парламенті[9].

У контексті аналізу змісту документа варто зупинитися на найбільш значимих новаціях, запропонованих законопроєктом № 16010. Зокрема, важливою особливістю нового Трудового кодексу України є передбачена документом гнучкість форм зайнятості. Кількість типів трудових договорів

[4] Закон України «Про оплату праці» № 108/95-ВР, поточна редакція від 23.09.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80#Text

[5] Закон України «Про відпустки» № 504/96-ВР, чинний, поточна редакція від 12.10.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text

[6] Закон України «Про колективні договори та угоди» № 3356-XII, поточна редакція від 11.12.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12#Text

[7] Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» № 137/98-ВР, поточна редакція від 13.11.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-%D0%B2%D1%80#Text

[8] Які ключові зміни для роботодавців та працівників закладені у проєкті нового Трудового кодексу. URL: https://buh.ligazakon.net/news/246074_yak-klyuchov-zmni-dlya-robotodavtsv-ta-pratsvnikv-zakladen-u-prokt-novogo-trudovogo-kodeksu

[9] Кабінет Міністрів повторно ухвалив проєкт нового Трудового кодексу для внесення до Верховної Ради України. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/kabinet-ministriv-povtorno-ukhvalyv-proiekt-novoho-trudovoho-kodeksu-dlia-vnesennia-do-verkhovnoi-rady-ukrainy

збільшується з шести до дев'яти. Крім того, у кодексі закріплюються сучасні формати роботи: дистанційна, надомна, робота з нефіксованим робочим часом тощо. Допускається укладання між працівником та роботодавцем кількох типів трудових договорів одночасно. Це може бути важливо, зокрема, для ІТ-спеціалістів, які працюють віддалено; фрілансерів, які хочуть офіційного оформлення; батьків малих дітей, яким потрібна гнучкість; підприємців, які хочуть легально оформити різні формати роботи. Таким чином, працівник може одночасно мати, наприклад, основний трудовий договір із фіксованим графіком та додатковий договір на нефіксований робочий час для проєктної роботи[10].

Окремий вид трудового договору у проєкті Трудового кодексу України – дистанційна робота. Вона також може поєднуватися з роботою в офісі, наприклад, договір може передбачати, що два дні на тиждень працівник працює в офісі, три дні – віддалено. Відповідна домовленість закріплюється в договорі між працівником та роботодавцем, що дозволить у разі виникнення суперечки обом сторонам аргументовано захищати свої права.

Ст. 63 проєкту Трудового кодексу України визначено, що вагітним працівницям і працівникам, які мають дитину віком до півтора року або дитину з інвалідністю, дистанційна робота може запроваджуватися за їхньою заявою, якщо це можливо з огляду на виконувану роботу. Працівник, який зазнав дискримінації, мобінгу чи харасменту, може вимагати тимчасового (до двох місяців) переведення на дистанційну роботу, і роботодавець може відмовити лише тоді, коли виконувати таку роботу дистанційно неможливо. Також у разі пандемії, збройної агресії чи надзвичайної ситуації роботодавець може тимчасово запровадити дистанційну роботу своїм актом[11].

Одна з ключових новацій проєкту нового Трудового кодексу України стосується мінімальної зарплати. Її пропонують визначати у відсотках від середньомісячної зарплати за видами економічної діяльності в середньому по економіці станом на 1 січня року, що передує року її встановлення. Відсоток визначатиме Кабмін. Водночас мінімальну зарплату пропонують не використовувати як розрахункову величину для визначення посадових окладів та інших виплат.

Зміниться і склад виплат, які не враховують для забезпечення мінімальної зарплати. До них проєкт відносить, зокрема, оплату нічної та понаднормової роботи, роботи у вихідні та святкові дні, індексацію, окремі доплати, виплати за несприятливі умови праці та компенсацію за затримку зарплати.

Більше уваги приділятимуть і рівній оплаті праці. Роботодавець має забезпечувати чоловікам і жінкам рівну оплату за рівнозначну або рівноцінну роботу. Під час оцінювання враховуватимуть кваліфікацію, компетентність, обов'язки, характер завдань, відповідальність та умови праці. Також для працівників з нефіксованим робочим часом передбачено застосування погодинної мінімальної зарплати.

Систему оплати праці потрібно буде визначати колективним договором, а за його відсутності – локальним нормативним актом роботодавця. При цьому мають враховуватися складність роботи, професійний і кваліфікаційний рівень, професійні стандарти або кваліфікаційні характеристики.

Ще одна новація стосується заборгованості із зарплати. Якщо роботодавець порушить строки виплати більш, ніж на 30 днів, він буде зобов'язаний повідомити про це орган, який здійснює державний нагляд і контроль за додержанням трудового законодавства. Також проєкт передбачає першочерговість виплати зарплати: за наявності заборгованості інші платежі до бюджетів і державних цільових фондів не здійснюватимуть, крім сплати ЄСВ. Водночас правило про виплату зарплати не рідше двох разів на місяць пропонують зберегти[12].

Якщо Трудовий кодекс України ухвалять у запропонованій редакції, роботодавцям

[10] Що зміниться для роботодавців і працівників після прийняття нового Трудового кодексу? URL: https://news.dtkt.ua/labor/labor-relations/107388-shho-zminitsia-dlia-robotodavciv-i-pracivnikiv-pislia-priiniattia-novogo-trudovogo-kodeksu

[11] Проєкт Трудового кодексу України від 02.09.2026 № 16010. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/70660

доведеться переглянути системи оплати праці, колективні договори, положення про оплату та преміювання, правила встановлення окладів і порядок інформування працівників про нарахування.

Проєкт Трудового кодексу України розширює можливості для працівників з дітьми. Так, згідно зі ст. 124 у разі відмови встановити гнучкий режим робочого часу вагітним працівницям і працівникам, які мають дитину віком до восьми років або дитину з інвалідністю, роботодавець зобов'язаний письмово обґрунтувати причини такої відмови. Крім того, статтею 150 запроваджується оплачувана відпустка для догляду за дитиною загальною тривалістю чотири місяці, яку можна використати до досягнення дитиною 8 років. Кожен із батьків має індивідуальне право на два місяці такої відпустки, що не можуть бути передані іншому, а одинокі мати чи батько мають право на всі чотири місяці[13].

З метою розширення можливостей для працевлаштування молоді ст. 61 проєкту запроваджується учнівський трудовий договір. Він передбачає поєднання виконання трудових обов'язків з навчанням на робочому місці, яке забезпечує роботодавець. Такий договір укладається на строк до шести місяців з особами віком від 14 років, а працівнику призначається наставник з числа кваліфікованих і досвідчених працівників. Навчання за учнівським договором може поєднуватися зі здобуттям освіти за дуальною формою[14].

Експертна спільнота сприйняла проєкт неоднозначно. Одні вітають його як довгоочікувану модернізацію, інші бачать у ньому загрозу для прав працівників. Бізнес у цілому позитивно оцінює закладені в документі ідеї щодо використання електронних документів і сучасних форматів трудових договорів, зокрема дистанційної форми зайнятості, а також імплементацію директив ЄС, спрямованих на модернізацію ринку праці.

За словами партнерки і керівниці практики вирішення спорів LCF Law Group І. Кобець, «якщо говорити про зміст, головною зміною є зміна самої моделі регулювання трудових відносин. Чинний КЗпП значною мірою побудований на детальному регулюванні з боку держави. Проєкт пропонує інший підхід: закон встановлює базові гарантії та межі, а значно більше питань роботодавець і працівник зможуть визначати у трудовому договорі, колективному договорі та локальних актах підприємства. Для бізнесу це, мабуть, найбільш важлива зміна»[15].

За новою моделлю дедалі більше значення матимуть трудовий договір, положення про оплату праці, робочий час, дистанційну роботу, преміювання, внутрішні політики й інші локальні документи, звертає увагу І. Кобець. «Тому HR-документація перестає бути формальністю. Для великого та середнього бізнесу це означатиме необхідність системно переглянути трудові договори та внутрішні політики. Причому не просто переписати в них положення кодексу, а фактично визначити власну модель організації трудових відносин у тих межах, які дозволяє закон», – каже вона.

На її думку, це позитивна зміна. Адже однакова модель трудових відносин об'єктивно не може однаково добре працювати для заводу, ІТ-компанії, ритейлу, банку, медичного закладу чи сезонного агробізнесу. «Водночас свобода роботодавця не буде і не повинна бути абсолютною. Залишаються мінімальна заробітна плата, мінімальна тривалість відпустки, гарантії при звільненні, правила оплати нічної та понаднормової роботи, заборона дискримінації, мобінгу та харасменту, вимоги з охорони праці та інші мінімальні трудові гарантії», – наголошує юристка.

[12] Новий Трудовий кодекс змінить правила оплати праці: що пропонують. URL: https://prokadry.com.ua/news/126616-novyi-trudovyi-kodeks-zminyt-pravyla-oplaty-pratsi-shcho-proponuiut

[13] Проєкт Трудового кодексу України від 02.09.2026 № 16010. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/70660

[14] Там само

[15] Українці запрацюють по-новому: Що треба знати про Проєкт Трудового кодексу. URL: https://censor.net/biz/resonance/4023761/novyyi-proyekt-trudovogo-kodeksu-scho-zminytsya-dlya-biznesu-i-pratsivnykiv

За словами І. Кобець, для працівника нова модель також має очевидні переваги: письмовий трудовий договір, можливість електронної форми, більш різноманітні формати зайнятості та можливість чіткіше зафіксувати домовленості з роботодавцем. «Фактично законодавство наздоганяє реальність. Сучасний бізнес уже давно не працює виключно за моделлю, коли працівник щодня з дев'ятої до шостої перебуває в офісі. Для різних галузей, професій і бізнес-моделей потрібні різні формати зайнятості, і закон має давати можливість їх використовувати», – зазначає юристка.

«Але саме тут і виникає головна дискусія: де має закінчуватися договірна свобода і починатися гарантія, яку сторони не можуть погіршити навіть за взаємною згодою?», – підкреслює вона. На думку юристки, це одне з ключових питань, яке парламент має дуже уважно оцінити під час доопрацювання проєкту Трудового кодексу, і саме навколо цього будується значна частина критики документа, зокрема, з боку Федерації профспілок України.

Заступник голови ФПУ І. Москаленко вважає, що договірна модель працює лише тоді, коли сторони рівні, а працівник, який шукає роботу, здебільшого не може диктувати умови роботодавцю. Тож там, де закон замінює базовий захист «домовленістю сторін», програє саме працівник. Крім того, за його словами, проєкт скорочує категорії працівників, які мають право вимагати надомну чи дистанційну роботу, і зменшує гарантії щодо нічних, надурочних робіт і відряджень. Найбільше від цього можуть постраждати батьки малих дітей, люди з інвалідністю та ті, хто доглядає за родичами. А гнучкість, на думку І. Москаленка, означатиме й можливість для роботодавця швидше та простіше звільняти працівників[16].

У ФПУ вказують на конкретні норми проєкту, які звужують права найманих працівників: скорочення соціальних відпусток з 10 до 7 днів, збільшення ліміту понаднормових робіт зі 120 до 180–250 год на рік, залучення до нічних робіт і відряджень виключно з ініціативи роботодавця, спрощення процедури звільнення та можливість ухвалювати локальні акти без обов'язкового погодження з профспілкою. Водночас у Федерації наголошують, що не виступають проти оновлення трудового законодавства, проте реформа має враховувати інтереси працівників і не призводити до «монополії роботодавця». За два роки консультацій уряд так і не врахував «червоні лінії» ФПУ, тож Федерація закликає доопрацювати законопроєкт № 16010[17].

Тим часом у Верховній Раді України 16 вересня 2026 р. зареєстрували проєкт Трудового кодексу України № 16010-1[18], який є альтернативним до урядового законопроєкту № 16010. Станом на 17 вересня альтернативний проєкт направили на розгляд профільного Комітету ВРУ з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів.

Серед авторів законопроєкту народна депутатка Ю. Тимошенко. Головна відмінність від урядового варіанта: він не звужує наявні права працівників (ст. 22 Конституції) і враховує рекомендації МОП[19].

Альтернативний проєкт, зокрема, передбачає 3 ознаки із 8 для визнання відносин трудовими (в урядовому щонайменше 5); збереження соціальних відпусток на дітей тривалістю 10 і 17 днів (уряд пропонує 7 і 10); збереження всіх чинних видів відпусток, зокрема за шкідливі та важкі умови праці; вищий захист працівників із дітьми, ветеранів і зайнятих у нестандартних формах роботи; компенсацію витрат на проїзд за роз'їзного характеру роботи.

[16] Українці запрацюють по-новому: Що треба знати про Проєкт Трудового кодексу. URL: https://censor.net/biz/resonance/4023761/novyyi-proyekt-trudovogo-kodeksu-scho-zminytsya-dlya-biznesu-i-pratsivnykiv

[17] Новий Трудовий кодекс може змінити зарплати: що чекає на працівників. URL: https://thepage.ua/ua/news/minimalka-doplati-premiyi-yak-novij-trudovij-kodeks-zminit-zarplati

[18] Проєкт Трудового кодексу України № 16010-1 від 16.09.2026. URL: http://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/70743

[19] Трудовий кодекс від Тимошенко: чим кращий альтернативний законопроєкт? URL: https://buhgalter911.com/uk/news/news-1098997.html

Як і урядовий, він передбачає обов'язковий письмовий трудовий договір, щорічну відпустку щонайменше 28 днів і нову оплачувану відпустку для догляду за дитиною тривалістю 4 місяці, яку можна взяти до 8 років дитини[20].

Крім того, як наголосив у своєму дописі у Facebook співавтор законопроєкту, голова КВПУ М. Волинець, альтернативний проєкт закріплює мінімальну зарплату на рівні не менше 50 % середньої по економіці, тоді як уряд залишає це на розсуд Кабміну; дозволяє працівнику після затримки зарплати понад 7 днів не працювати до погашення боргу, а борг повертати з урахуванням інфляції та пені; обмежує понаднормову роботу 120 год на рік, а не 180–250 год, як в урядовому проєкті; обмежує випробувальний термін для робітників 1 місяцем, а не 3; не передбачає локауту; дає працівникам промисловості та гірництва +1 день відпустки за кожен рік стажу (до 10 днів); надає подружжю військовослужбовців право на відпустку в зручний час; робить полон підставою для перенесення або продовження відпустки[21].

Водночас, попри більш виражену соціальну спрямованість, альтернативний законопроєкт № 16010-1 підтримує загальну рамку нового Трудового кодексу, запропоновану урядовим законопроєктом № 16010 – обов'язковий письмовий трудовий договір, легалізацію багатьох нестандартних форм зайнятості (зокрема з нефіксованим робочим часом) та деталізацію призупинення трудових договорів. Це може викликати застереження щодо надмірної гнучкості на користь бізнесу. Крім того, ухвалення будь-якого з проєктів передбачає одночасне скасування низки базових законів

(КЗпП, законів «Про відпустки», «Про оплату праці», «Про колективні договори і угоди» тощо), що, ймовірно, створить серйозний перехідний стрес для кадрових служб і судової практики.

Наразі урядовий проєкт Трудового кодексу України № 16010 та альтернативний № 16010-1 перебувають на початковому етапі розгляду у Верховній Раді України. Необхідність виконання Угоди про асоціацію з ЄС та норм МОП стимулює парламент пришвидшити оновлення трудового законодавства, тож ухвалення базового проєкту в першому читанні ймовірне. Однак доопрацювання буде тривалим, особливо з огляду на альтернативний законопроєкт, який враховує частину зауважень профспілок і може вплинути на розстановку сил під час голосування. Зрештою, остаточний текст Трудового кодексу України, найпевніше, стане компромісом між урядовим прагненням до лібералізації та вимогами зберегти соціальні гарантії.

[20] Там само

[21] Волинець М. Допис у Facebook від 15.09.2026. URL: https://www.facebook.com/MykhailoVolynets/posts/pfbid02guM2H8eezjLFRNDxZtxRFhVjwWnexa4qPZXWZKLvxBdmkxG1QKeN4iFdzQRZAiGDl

О. Симоненко, канд. політ. наук, ст. наук. співроб., НЮБ НБУВ

# Добровільні пенсійні фонди замість НПФ: що пропонують законопроєкти № 15570 і № 15570-1

Нову правову модель добровільного пенсійного накопичення хочуть створити депутати ВРУ. Так, 28 серпня 2026 р. у Верховній Раді України зареєстровано законопроєкт № 15570 «Про добровільні пенсійні фонди». Документ пропонує замість традиційних недержавних пенсійних фондів (НПФ) створити добровільні пенсійні фонди – відкриті (доступні для широкого кола громадян) та корпоративні (пов'язані з роботодавцем або групою роботодавців). Законопроєкт внесли народні депутати на чолі з головою Комітету Верховної Ради з питань фінансів, податкової та митної політики Д. Гетманцевим.

Реформа має європейський вимір оскільки законопроєкт імплементує положення Директив ЄС 2016/2341 та 2014/50/ЄС і спрямований на модернізацію системи добровільного пенсійного забезпечення.

Для реалізації реформи до Верховної Ради України подали пакет із трьох взаємопов'язаних законопроєктів: основний законопроєкт – №15570 «Про добровільні пенсійні фонди»; № 15571 – зміни до Податкового кодексу України щодо оподаткування добровільних пенсійних фондів (законопроєкт має визначити особливості податкового режиму для добровільних пенсійних фондів, їхніх вкладників, учасників та вигодонабувачів, а також узгодити новий механізм із положеннями Податкового кодексу України); № 15572 – зміни до Цивільного кодексу України (має узгодити положення Цивільного кодексу України з нормами про особливості припинення добровільного пенсійного фонду як юридичної особи). Разом вони мають урегулювати діяльність добровільних пенсійних фондів, особливості їх оподаткування та припинення як юридичних осіб[22].

Для глибшого розуміння слід пояснити, що пенсійна система України має три рівні:

1. Перший рівень – солідарна система, у межах якої пенсії виплачуються через Пенсійний фонд України за рахунок поточних внесків працюючих громадян.

2. Другий рівень – загальнообов'язкове накопичувальне пенсійне страхування, повноцінний запуск якого в Україні досі не відбувся.

3. Третій рівень – добровільне недержавне пенсійне забезпечення, основу якого нині становлять НПФ (недержавні пенсійні фонди).

Законопроєкт № 15570 стосується саме третього рівня. Він не скасовує солідарні пенсії, не змінює порядок їх призначення через Пенсійний фонд України та не встановлює загальнообов'язкових внесків для всіх громадян.

Як зазначається у Пояснювальній записці, одним із пріоритетів соціально-економічної політики України є розвиток накопичувального пенсійного забезпечення та його добровільного компонента. За належних інституційних умов такі фонди можуть стати додатковим джерелом пенсійних накопичень громадян і довгострокових фінансових ресурсів для економіки[23].

Юристи пояснюють, що за запропонованою моделлю добровільний пенсійний фонд залишатиметься окремою юридичною особою, але його діяльність буде тісно пов'язана з пенсійною компанією. Саме вона зможе створювати фонд, представлятиме його інтереси та нестиме відповідальність за його зобов'язаннями. При цьому активи фонду будуть відокремлені від активів пенсійної компанії та не включатимуться до її ліквідаційної маси в разі банкрутства[24].

---

[22] Рада готує нову модель добровільних пенсійних накопичень: посилять нагляд і поширять податкову знижку на внески. SUD.UA. URL: https://sud.ua/uk/news/ukraine/370688-rada-hotovyt-novuiu-model-dobrovolnykh-pensyonnykh-nakoplenyi-usyliat-nadzor-y-rasprostraniat-nalohovuiu-skydku-na-vznosy

[23] Там само.

[24] Недержавні пенсійні фонди пропонують замінити на добровільні: законопроєкт № 15570. LIGA360. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/245998_nederzhavn-pensyn-fondi-proponuyut-zamniti-na-dobrovln-zakonoprokt--15570

За даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР), станом на 30.06.2026 у реєстрі містилася інформація про 54 НПФ, з яких діяли 47. Кількість учасників становила 889,8 тис. осіб, а вартість активів – 7,388 млрд грн. Тобто за рік активи НПФ зросли майже на 20 % (з 6,182 млрд грн станом на 30.06.2025), тоді як кількість учасників практично не змінилася – 887,9 тис. проти 889,8 тис. осіб[25].

Попри зростання активів, ринок недержавного пенсійного забезпечення залишається одним із найменших серед ринків небанківських фінансових послуг і не демонструє динамічного розвитку. У пояснювальній записці наголошується, що за таких масштабів і незначного реального залучення громадян добровільна накопичувальна система не виконує своєї основної мети – суттєво не доповнює солідарну пенсійну систему та не забезпечує належного рівня життя після виходу на пенсію[26].

Автори законопроєкту розраховують, що належне функціонування добровільного пенсійного забезпечення дозволить громадянам після досягнення пенсійного віку отримувати додаткові виплати за рахунок сформованих накопичень. Протягом усього періоду накопичення пенсійні внески інвестуватимуться. Кошти кожної особи обліковуватимуться на її індивідуальному пенсійному рахунку та зможуть бути успадковані[27].

Змінюються і правила інвестування пенсійних активів. Замість жорсткого переліку дозволених інструментів запроваджується принцип «розсудливої особи»: активи фонду мають інвестуватися насамперед у довгострокових інтересах учасників, з належною диверсифікацією та переважно в інструменти, допущені до обігу на регульованих ринках. Для кожного фонду буде обов'язковою кастодіальна установа, яка контролюватиме відповідність операцій законодавству, пенсійній схемі та інвестиційній декларації[28].

Щодо прав учасників ст. 73 законопроєкту передбачено, що виплати з фонду можливі після досягнення пенсійного віку або в разі визнання учасника особою з інвалідністю. При цьому пенсійний вік учасник визначає сам: він може бути до 10 років меншим за встановлений законодавством. Згідно зі ст. 76, одноразова виплата можлива в разі підтвердженого «невідкладного стану людини» або якщо накопичена сума не досягла мінімального розміру, встановленого НКЦПФР. Крім того, ст.ст. 90 і 91 передбачено, що пенсійні внески гарантуватиме Фонд гарантування пенсійних внесків, членство в якому для пенсійних компаній буде обов'язковим, однак порядок і розміри гарантування має визначити окремий закон.

Важливою гарантією для учасників є й захист накопичених коштів. Ст.77 законопроєкту передбачає, що їх не можна буде арештувати, передати в заставу, примусово стягнути за рішенням суду в цивільних, господарських чи адміністративних справах або включити до ліквідаційної маси в разі банкрутства учасника. Конфіскувати пенсійні кошти можна буде лише за вироком суду в кримінальній справі.

Оскільки ключову роль у новій моделі відіграватимуть пенсійні компанії, вимоги до них суттєво посилюються: від персональної відповідальності керівництва до побудови повноцінного внутрішнього контролю й управління ризиками. Нагляд за їхньою діяльністю здійснюватиме НКЦПФР.

Згідно зі ст.ст. 80–88 законопроєкту, пенсійні компанії повинні будуть надавати актуальні

[25] Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 30.06.2026. *НКЦПФР.* URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2026/08/npf_2_kv-2026.pdf

[26] Рада готує нову модель добровільних пенсійних накопичень: посилять нагляд і поширять податкову знижку на внески. *SUD.UA.* URL: https://sud.ua/uk/news/ukraine/370688-rada-hotovyt-novuiu-model-dobrovolnykh-pensyonnykh-nakoplenyi-usyliat-nadzor-y-rasprostraniat-nalohovuiu-skydku-na-vznosy

[27] Там само.

[28] Проєкт Закону України від 28.08.2026 № 15570, ст. 49, 52–56. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/70591

відомості про: правила фонду; інвестиційну політику; результати управління; структуру активів; витрати та комісії; порядок здійснення виплат; права учасників і вигодонабувачів. Це необхідна умова інформованої згоди вкладника. Громадянин має розуміти не лише розмір внеску, а й те, скільки коштів буде списано на адміністрування, управління, зберігання та інші послуги.

Змінюються і податкові правила. Законопроєкт № 15571 передбачає, що право на податкову знижку, яке нині діє для внесків до НПФ, поширюватиметься і на внески до добровільних пенсійних фондів. Тобто громадяни, які самостійно відкладають на майбутню пенсію, зможуть повернути частину сплаченого податку на доходи фізичних осіб[29].

У разі ухвалення закон набере чинності наступного дня після опублікування, а вводитиметься в дію з 1 січня 2028 р. Уже з дня набрання чинності створювати нові НПФ за чинними правилами буде заборонено, а наявні фонди протягом десяти років мають ухвалити рішення про реорганізацію в добровільні пенсійні фонди або ліквідацію. Якщо цього не зробити, НКЦПФР ухвалить рішення про ліквідацію фонду[30].

Реформа має як прихильників, так і критиків. Регулятор підтримує її як крок до кращого захисту учасників і прозорішого управління пенсійними активами. Натомість частина учасників ринку побоюється, що високі вимоги до капіталу пенсійних компаній, розмір якого визначатиме НКЦПФР, залишать на ринку лише кількох гравців і призведуть до надмірної концентрації.

Крім того, у парламенті є й інше бачення реформи. 11 вересня 2026 р. народні депутати А. Ніколаєнко та Є. Петруняк зареєстрували альтернативний законопроєкт № 15570-1 «Про систему недержавного пенсійного забезпечення»[31].

На відміну від основного законопроєкту, він не передбачає повної заміни НПФ, а поєднує дві моделі в одному законі: зберігає й удосконалює чинні недержавні пенсійні фонди і водночас запроваджує добровільні пенсійні фонди, якими керуватимуть пенсійні компанії. Роботодавці та профспілки зможуть самі обирати механізм для корпоративного чи професійного пенсійного забезпечення. Законопроєкт також передбачає створення Пенсійної гарантійної компанії, детальні правила роботи якої має визначити окремий закон[32].

Обидва законопроєкти мають запрацювати з 1 січня 2028 р. і одразу забороняють створювати нові НПФ. Ключова різниця – у прикінцевих положеннях: за основним законопроєктом чинний закон щодо НПФ втрачає силу через десять років, тоді як альтернативний робить виняток для корпоративних і професійних фондів – вони продовжать працювати[33].

Наразі обидва законопроєкти перебувають на етапі розгляду в комітеті, тож для вкладників НПФ поки нічого не змінюється: фонди працюють за чинними правилами, а укладені договори залишаються в силі. Водночас саме для них найважливішою частиною майбутнього закону стануть прикінцеві та перехідні положення, бо від них залежатиме, як переоформлюватимуться чинні договори і чи доведеться вкладникам щось для цього робити.

Отже, обидва законопроєкти мають потенціал оновити третій рівень пенсійної системи, хоча й

[29] Рада готує нову модель добровільних пенсійних накопичень: посилять нагляд і поширять податкову знижку на внески. *SUD.UA.* URL: https://sud.ua/uk/news/ukraine/370688-rada-hotovyt-novuiu-model-dobrovolnykh-pensyonnykh-nakoplenyi-usyliat-nadzor-y-rasprostraniat-nalohovuiu-skydku-na-vznosy

[30] Проєкт Закону України від 28.08.2026 № 15570, Прикінцеві положення, п. 1–3; Перехідні положення. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/70591

[31] Проєкт Закону України від 11.09.2026 № 15570-1. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/70725

[32] Функціонування недержавних пенсійних фондів з 2027 року: альтернативний законопроєкт №15570-1. ДТКТ. URL: https://news.dtkt.ua/labor/pensions/114716-funkcionuvannia-nederzavnix-pensiinix-fondiv-z-2027-roku-alternativnii-zakonoprojekt-15570-1

[33] Система недержавного пенсійного забезпечення: внески поки без змін. ФЕМІДА ПРО. URL: https://femidapro.com.ua/analityka/systema-nederzhavnogo-pensiynogo-zabezpechennya-15570-1/

пропонують різну глибину змін: основний – повну заміну НПФ новою моделлю, альтернативний – поступове співіснування старих і нових фондів. Проте успіх реформи матиме залежність не стільки від нової назви та структури фондів, скільки від того, наскільки надійно будуть захищені права учасників і наскільки ефективно держава контролюватиме фінансових посередників.

Водночас навіть найкраще законодавство не зробить систему масовою, якщо громадяни не матимуть достатніх доходів, довіри до фінансових установ, фінансової грамотності та зрозумілого механізму отримання коштів. Про це свідчить і нинішня статистика: активи НПФ зростають, а кількість учасників роками майже не змінюється. До того ж пенсійні накопичення є довгостроковим продуктом, тоді як в умовах війни, інфляції та нестабільних доходів люди частіше обирають ліквідні заощадження.

**Л. Чернявська, наук. співроб., НЮБ НБУВ**

## Державні гранти на вищу освіту в Україні та світі

Президент України В. Зеленський підписав Закон України № 4946-IX від 18.08.2026 (законопроєкт № 10399), який законодавчо закріплює державні гранти на навчання в закладах вищої освіти.[34] Досі вони надавалися в межах експериментального проєкту, запровадженого урядом у 2024 р.[35], тепер же стають постійним інструментом. Документ оновлює модель державної фінансової підтримки здобуття вищої освіти і закріплює кілька інструментів бюджетного фінансування: державне замовлення, державні та регіональні бюджетні місця, а також державні гранти.

Тож вступники і студенти матимуть більше можливостей отримати підтримку від держави, зберегти безоплатне навчання на конкурсній основі та краще пов'язати підготовку фахівців із потребами країни, громад і ринку праці[36].

За словами заступника міністра освіти і науки України М. Трофименка[37], документ закріплює новий принцип державної підтримки, згідно з яким освітній вибір вступника визначатиметься його здібностями, мотивацією та якістю освітньої програми. Водночас фінансування рухатиметься за вибором студента, стимулюючи університети підвищувати якість програм, викладання, практичної підготовки та можливостей для подальшого працевлаштування.

Як наголосив голова Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій, голова робочої групи законопроєкту С. Бабак, Закон України № 10399 став однією з найважливіших реформ фінансування вищої освіти за останні роки. Із введенням в дію окреслених у ньому принципів державна підтримка здобувачів вищої освіти стає більш справедливою, прозорою і гнучкою, а студенти матимуть більше можливостей здобути якісну освіту незалежно від своїх фінансових можливостей і навчатися на омріяних спеціальностях. Документ зберігає конституційне право громадян на безоплатну вищу освіту в державних і комунальних закладах й закріплює додаткові гарантії та обсяги державної підтримки[38].

[34] Закон України від 18.08.2026 № 4946-IX (проєкт № 10399 від 10.01.2024). Верховна Рада України. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/43517

[35] Про реалізацію експериментального проєкту щодо надання державних грантів на здобуття вищої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.2024 № 822. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-realizatsiiu-eksperymentalnoho-proektu-shchodo-nadannia-derzhavnykh-hrantiv-na-zdobuttia-vyshchoi-osvity-i180724-822

[36] Верховна Рада України ухвалила закон про нову модель державної підтримки здобуття вищої освіти. Міністерство освіти і науки України. URL: https://mon.gov.ua/news/verkhovna-rada-ukrainy-ukhvalyla-zakon-pro-novu-model-derzhavnoi-pidtrymky-zdobuttia-vyshchoi-osvity

[37] Там само

[38] Там само

Відповідно до підписаного Закону, державне замовлення зберігається для закладів вищої освіти сектору безпеки та оборони. У цьому разі держава фінансуватиме підготовку фахівців відповідно до визначених потреб сектору безпеки та оборони.

Для цивільної вищої освіти передбачені державні та регіональні бюджетні місця. Вони забезпечуватимуть безоплатне навчання на конкурсній основі за всіма спеціальностями. Кількість бюджетних місць визначатиметься з урахуванням прогнозу потреб ринку праці. Для цього передбачається створення Мінекономіки інформаційно-аналітичної системи, яка збиратиме й аналізуватиме дані про потреби економіки, суспільства та держави у фахівцях. Наразі така система працює в експериментальному режимі. Регіони також зможуть додатково підтримувати підготовку фахівців через регіональні бюджетні місця. Це дасть змогу громадам і областям більше інструментів для підготовки кадрів, потрібних для місцевого розвитку[39].

Як окремий інструмент підтримки вступників законодавчо закріплені державні гранти на навчання, розмір і порядок надання яких визначатиме уряд за видами грантів і категоріями отримувачів.

Механізм такий: вступник проходить конкурсний відбір і зараховується на навчання за кошти фізичних осіб, а держава повністю або частково оплачує його навчання грантом (залежно від рівня здобутого гранту та вартості навчання в закладі).

Передбачено кілька видів державних грантів:

– академічні – для вступників із високими результатами зовнішнього оцінювання;

– Гранти Героїв – для учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни, осіб з особливими заслугами перед Батьківщиною та постраждалих учасників Революції Гідності;

– соціальні – для вразливих і соціально незахищених категорій населення;

– спеціальні – за мистецькі або спортивні досягнення;

– окремий грант – для підготовки офіцерів запасу.

Перший дворічний експеримент із державними грантами на навчання показав запит на цей інструмент підтримки та його ефективність у розширенні доступності здобуття вищої освіти в Україні. Понад 25 тис. студентів уже отримали гранти. Середній розмір гранту становить 23 600 грн.[40]

Водночас гранти матимуть певні обмеження. Зокрема, держава не надаватиме грант першого рівня студентам бакалаврату та магістратури за спеціальностями: D Бізнес, адміністрування та право; C1 Економіка та міжнародні економічні відносини (за спеціалізаціями); C3 Міжнародні відносини; C7 Журналістика; J2 Готельно-ресторанна справа та кейтеринг; J3 Туризм та рекреація; I1 Стоматологія; B11 Філологія (окрім спеціалізацій з української мови та літератури, кримськотатарської мови та літератури, фольклористики)[41].

У Законі закріпили запобіжники, які мають гарантувати мінімальний рівень державного фінансування освіти. Зокрема, щонайменше 51 % випускників закладів загальної середньої освіти мають отримати можливість навчатися за державні кошти – через бюджетне місце або грант. Для інших рівнів освіти також встановлені орієнтири: не менше 50 % випускників бакалаврату мають отримати можливість продовжити навчання в магістратурі за державні кошти, а не менше 5 % випускників магістратури – вступити до аспірантури або докторантури за державної підтримки. Крім того, видатки на підготовку фахівців не мають бути меншими, ніж попереднього року, з урахуванням інфляції[42].

Студентів цивільних спеціальностей, які навчатимуться за кошти державного бюджету, не зобов'язуватимуть працювати за

[39] Там само

[40] Там само

[41] Волошин М. В Україні офіційно запровадили гранти на вищу освіту: що мають знати студенти. *24 Канал.* URL: https://24tv.ua/education/zakon-pro-granti-navchannya-pidpisav-prezident-shho-zminitsya_n3137169

[42] Скосар І. «Гроші ходять за студентом»: Зеленський підписав закон про освітні гранти. *Вчися.Медіа.* URL: https://vchysia.media/news/hroshi-khodiat-za-studentom-zelenskyi-pidpysav-zakon-pro-osvitni-hranty

направленням після завершення університету. Вимога щодо обов'язкового контракту на перше робоче місце залишиться лише для тих, хто ще під час вступу обирає навчання за спеціальностями, пов'язаними з військовою службою або роботою в інших структурах сектору безпеки й оборони[43].

Закон також розширює можливості для освіти впродовж життя. Люди, які вже здобули освіту за кошти бюджету або за державним грантом, зможуть повторно здобути той самий ступінь вищої освіти з державною підтримкою, якщо після попереднього навчання мають щонайменше 7 років страхового стажу, втратили можливість працювати за станом здоров'я або мають статус учасника бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни чи постраждалого учасника Революції Гідності[44]. Міністр освіти і науки О. Лісовий пов'язує важливість цієї норми зі структурними змінами на ринку праці: в умовах війни, відновлення та трансформації економіки людям потрібна можливість змінювати професію, оновлювати компетенції і повертатися до навчання[45].

Як зазначають у МОН, нова модель запроваджуватиметься поетапно. Норми щодо академічних грантів набирають чинності через місяць після опублікування закону, а решта положень – з 1 січня 2027 р.[46] Тобто повною мірою нова модель запрацює під час вступної кампанії 2027 р. Цьогорічні ж вступники отримують гранти ще за окремою постановою Кабміну: для бакалаврату вони становлять 18 500 або 27 000 грн, для магістратури – 27 000 або 40 000 грн залежно від балів (базові суми без коефіцієнтів спеціальностей). Сертифікати на гранти надходять у застосунок «Дія» до 25 жовтня 2026 р.[47]

Права студентів, які вже навчаються, зберігаються: вони продовжать навчання на умовах, що діяли на момент їхнього зарахування. За словами С. Бабака, державне замовлення на 2026–2027 навчальний рік уже сформовано за новими принципами. Порівняно з 2025 р. Закон збільшує розміри грантів і вперше запроваджує їх для магістрантів, а також дає змогу поновити грант після відрахування. Отримані кошти не потрібно повертати чи відпрацьовувати, а сертифікат на грант вступник отримує автоматично в «Дії», тоді як самі гроші перераховуються безпосередньо до закладу освіти[48].

Перехід від фінансування закладів до фінансування студента, на який робить ставку новий закон, не є українським винаходом. Саме за таким принципом працюють системи підтримки в багатьох країнах Європи та у США. Проте за спільною назвою «грант» можуть ховатися різні механізми: десь держава покриває лише плату за навчання, десь – ще й витрати на життя, а десь частину допомоги студент згодом повертає.

Загалом державна фінансова підтримка має на меті полегшити принаймні частину фінансового тягаря вищої освіти, включаючи витрати студентів на навчання (плата за навчання, обладнання, книги тощо) та витрати на проживання (проживання, транспорт,

[43] Нові правила фінансування вищої освіти: студентів-бюджетників не зобов'язуватимуть відпрацьовувати після диплома. *Судово-юридична газета.* URL: https://sud.ua/uk/news/laws/371509-novi-pravyla-finansuvannia-vyshchoi-osvity-studentiv-biudzhetnykiv-ne-zoboviazuvatymut-vidpratsovuvaty-pislia-dyploma#google_vignette

[44] Верховна Рада України ухвалила закон про нову модель державної підтримки здобуття вищої освіти. *Міністерство освіти і науки України.* URL: https://mon.gov.ua/news/verkhovna-rada-ukrainy-ukhvalyla-zakon-pro-novu-model-derzhavnoi-pidtrymky-zdobuttia-vyshchoi-osvity

[45] Лісовий О. Що закладено в новий законопроєкт про гранти? *Освіта.ua.* URL: https://osvita.ua/blogs/96775/

[46] Верховна Рада України ухвалила закон про нову модель державної підтримки здобуття вищої освіти. *Міністерство освіти і науки України.* URL: https://mon.gov.ua/news/verkhovna-rada-ukrainy-ukhvalyla-zakon-pro-novu-model-derzhavnoi-pidtrymky-zdobuttia-vyshchoi-osvity

[47] Державні гранти для вступників 2026: кому й за яких умов дадуть гроші. Education.ua. URL: https://www.education.ua/news/2026/08/21/derzhavni-hranty-dlia-vstupnykiv-2026-komu-y-za-yakykh-umov-dadut-hroshi/

[48] Коваленко А. Президент підписав закон про гранти на вищу освіту: що зміниться для студентів. Українська правда. URL: https://life.pravda.com.ua/society/prezident-pidpisav-zakon-pro-granti-dlya-studentiv-317479/

харчування тощо). Основними механізмами державної фінансової підтримки є: пряма фінансова підтримка студентів через гранти та позики та непряма фінансова підтримка через пільги або податкові пільги для студентів та/або їхніх батьків. Пряма фінансова підтримка означає, що студенти отримують фінансову підтримку для безпосереднього покриття своїх витрат. Непряма фінансова підтримка може бути корисною для студентів, але спрямовується через інші канали[49].

Гранти є найпоширенішою формою підтримки студентів у Європі та найважливішою для їхньої підтримки, оскільки надані кошти не підлягають поверненню. Позики необхідно повертати, але в рамках державних субсидованих схем уряди несуть частину витрат, наприклад, шляхом застосування знижених процентних ставок. Ці відмінності й варто розглянути на прикладах окремих країн.

Окреме місце в європейській системі підтримки посідає програма ЄС Еразмус+, яка у 2021–2027 рр. має бюджет понад 28 млрд євро. Вона охоплює всі країни ЄС, а також асоційовані Ісландію, Ліхтенштейн, Норвегію, Північну Македонію, Сербію та Туреччину. Із конкурсів 2027 р. до них приєднаються Велика Британія і Швейцарія. Україна наразі бере участь як партнерська країна, однак уже готується стати асоційованою у 2028–2034 рр.[50] Еразмус+ – це передусім програма мобільності, а не національна модель фінансування: студент може навчатися в іншій країні від 2 до 12 місяців, звільняється від плати за навчання в закладі, що його приймає, і отримує грант. Проте цей грант лише частково покриває витрати на проїзд і проживання[51].

Натомість ближчими до української моделі є національні системи підтримки, які держави фінансують для своїх студентів. Саме на їхніх прикладах добре видно, наскільки по-різному можна поєднувати критерії доходу й успішності, гранти й позики.

У Німеччині навчання в державних університетах здебільшого безкоштовне, тож державна підтримка спрямована насамперед на покриття витрат на життя. Її надають відповідно до Федерального закону про сприяння освіті (Bun desausbildungsförderungsgesetz, BAföG). Розмір допомоги залежить від доходу студента та його батьків, а для студентів закладів вищої освіти вона наполовину складається з безповоротного гранту, а наполовину – з безвідсоткового кредиту, який згодом потрібно повернути. Право на BAföG мають не лише громадяни Німеччини, а й іноземці з довгостроковою перспективою перебування в країні, зокрема визнані біженці та особи з тимчасовим захистом. Отже, на підтримку можуть розраховувати й українські студенти, які виїхали до Німеччини через війну[52]. Тобто, на відміну від українського гранту, що залежить від результатів НМТ і покриває лише плату за навчання, німецька модель орієнтується на фінансове становище студента і допомагає йому жити під час навчання.

У Франції основним інструментом підтримки є стипендія за соціальними критеріями (bourse sur critères sociaux), яку надає мережа регіональних центрів CROUS (Centre régional des œuvres universitaires et scolaires) – державних установ, що опікуються соціальною підтримкою студентів. Її розмір залежить передусім від доходу батьків, кількості дітей у сім'ї та відстані від дому до місця навчання. Стипендіати також звільняються від плати за навчання і мають пріоритет під час поселення в студентські гуртожитки. Заявку на стипендію і житло подають одночасно, через єдине студентське соціальне досьє (dossier social étudiant). Право на стипендію мають студенти віком до 28 років – громадяни Франції, а також, за певних умов, іноземці, зокрема визнані

[49] Financial support. *Eurydice.* URL: https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/data-and-visuals/financial-support

[50] Програма ЄС Еразмус+. National Erasmus+ Office – Ukraine. URL: https://erasmusplus.org.ua/programa-yes-erazmus/pro-programu/

[51] Studying abroad. European Commission. Erasmus+. URL: https://erasmus-plus.ec.europa.eu/opportunities/opportunities-for-individuals/students/studying-abroad

[52] BAföG auch ohne deutschen Pass. Bundesministerium für Forschung, Technologie und Raumfahrt. URL: https://www.bafög.de/bafoeg/de/das-bafoeg-alle-infos-auf-einen-blick/_documents/bafoeg-auch-ohne-deutschen-pass

біженці та особи з тимчасовим захистом[53]. Отже, французька модель, як і німецька, ґрунтується на соціальному принципі: держава компенсує нерівність можливостей, а не винагороджує за високі бали.

У США державна підтримка студентів поєднує гранти, позики та програму часткової зайнятості Work-Study, а право на неї визначається через єдину заявку FAFSA залежно від фінансових потреб студента. Найбільшим грантом є федеральний грант Пелла: у 2026–2027 навчальному році студенти бакалаврату можуть отримати до 7395 дол. залежно від доходу сім'ї, вартості навчання та форми навчання. Студенти з особливо високими фінансовими потребами можуть додатково отримати до 4000 дол. через програму FSEOG, а майбутні вчителі – грант TEACH, який, щоправда, перетворюється на позику, якщо випускник не відпрацює визначений строк у школі[54].

Проте основний тягар фінансування навчання в США лягає на позики. У 2026-2027 навчальному році ставка за федеральними позиками для студентів бакалаврату становить 6,52 %, для магістрантів – 8,07 %, а для батьківських позик PLUS – 9,07 %. Крім того, з 1 липня 2026 р. правила позик посилилися: магістранти, які починають нову програму, вже не можуть отримати позику Grad PLUS, а батьківські позики обмежено 20 тис. дол. на рік і 65 тис. дол. загалом на одного

студента[55]. Отже, американська модель, на відміну від європейських, значною мірою перекладає вартість освіти на самих студентів та їхні сім'ї, хоч і в розстрочку.

В Італії державна підтримка студентів побудована на принципі «права на університетську освіту» (Diritto allo Studio Universitario). Розподіляють її не університети і не міністерство безпосередньо, а регіональні агенції, тож суми й окремі правила відрізняються залежно від регіону. Наприклад, у П'ємонті стипендію отримують здібні студенти з невисоким доходом сім'ї, які відповідають вимогам і за статками, і за успішністю. Крім стипендії, студенти можуть розраховувати на місце в гуртожитку, пільгове харчування в їдальні та звільнення від плати за навчання[56]. Італійська модель поєднує обидва підходи: вона враховує і фінансове становище студента, і його успішність, що робить її найближчою до логіки українських соціальних та академічних грантів.

Отже, зарубіжний досвід показує кілька моделей державної підтримки студентів. Німеччина і Франція роблять ставку на соціальний принцип і допомагають насамперед тим, хто не має достатніх статків, причому не лише з оплатою навчання, а й із витратами на життя. США значною мірою покладаються на позики, тобто перекладають вартість освіти на самих студентів, хоч і в розстрочку. Італія поєднує критерії доходу й успішності.

Українська модель, закріплена Законом № 4946-IX, тяжіє до принципу «гроші ходять за студентом» і поки що спирається переважно на успішність: основним інструментом залишаються академічні гранти, що залежать від результатів НМТ. Водночас соціальні гранти та Гранти Героїв додають до неї елементи соціальної підтримки, наближаючи її до європейських підходів. Суттєва відмінність у тому, що український грант покриває лише плату за навчання і не допомагає з витратами на проживання. Наскільки ефективною виявиться нова модель, матиме залежність від того, які розміри грантів щороку визначатиме уряд і чи вистачить на них бюджетних коштів. Перевірити це можна буде вже під час вступної кампанії 2027 р., коли Закон запрацює в повному обсязі.

[53] Bourses sur critères sociaux : pour qui ? Étudiant. gouv. Ministère de l'Enseignement supérieur et de la Recherche. URL: https://www.etudiant.gouv.fr/fr/bourses-sur-criteres-sociaux-pour-qui-2980

[54] A guide to types of federal financial aid for college students. Citizens. URL: https://www.citizensbank.com/learning/types-of-federal-financial-aid.aspx

[55] Amounts and Terms for Loans Issued in 2026-27. The Institute for College Access & Success. URL: https://ticas.org/federal-student-loan-amounts-and-terms-for-loans/

[56] Contributi economici e altri servizi per gli studenti universitari. Regione Piemonte. URL: https://www.regione.piemonte.it/web/temi/istruzione-formazione-lavoro/istruzione/diritto-allo-studio-universitario/contributi-economici-altri-servizi-per-gli-studenti-universitari

# ЩОДЕННИК БЛОГЕРА*

**Блог на сайті «Lb.ua»**

**Про автора:** Андрій Длігач, доктор економічних наук, Засновник і голова групи компаній Advanter Group

***Страхування воєнних ризиків та енергоавтономія: чому держава і бізнес розмовляють різними мовами***

*Кожен четвертий бізнес в Україні за останній рік зазнав прямих фізичних збитків від обстрілів. Але реальне страхове покриття воєнних ризиків має менше 1% підприємств. Чому комерційний ринок страхування провалив іспит війною, чому 80% постраждалих не вірять державі та які прагматичні кроки збережуть функціональність економіки перед черговою зимою?*

*Відповіді на це питання дає кластерний аналіз 26-ї хвилі дослідження стану та перспектив мікро, малого та середнього підприємництва (ММСП) в умовах повномасштабного вторгнення в Україну, проведеної Advanter Group у вересні 2026 року.*

На п'ятому році повномасштабного протистояння український сектор мікро-, малого та середнього підприємництва (ММСП) опинився у парадоксальній ситуації. З одного боку, бізнес демонструє значну адаптивність, скуповуючи тисячі генераторів та акумуляторних систем за власний та грантовий кошт. З іншого – підприємства працюють у режимі тотальної незахищеності перед системними шоками.

За даними вересневої хвилі дослідження, 24% підприємств зазнали фізичних пошкоджень майна або приміщень внаслідок бойових дій та ракетно-дронових ударів за останні 12 місяців. У 3,5% респондентів об'єкти після влучань були певний час повністю непридатні для роботи.

Здавалося б, такий високий рівень загрози мав би створити гігантський попит на інструменти мінімізації та передачі ризиків. Проте реальність інша: страхове покриття воєнних ризиків мають лише 0,9% українських компаній.

Ми бачимо фундаментальний розрив між потребами реального сектору економіки та пропозиціями фінансово-інфраструктурного ринку. Бізнес залишається віч-на-віч із загрозою прямого знищення активів і системним енергетичним дефіцитом, оскільки класичні ринкові механізми в умовах війни виявилися непрацюючими.

**Економіка страхового розриву: чому ринок не працює**

Спроби підприємців самостійно застрахувати власне майно розбиваються об реальність страхового ринку. Упродовж останніх 12 місяців по страхування воєнних ризиків зверталися 18% компаній. Проте абсолютна більшість із них отримала відмову або пропозиції, які межують із фінансовим абсурдом.

Страхові компанії оцінюють воєнні ризики в Україні через премії, що перевищують 6% від вартості майна на рік. Для розуміння того, чому цей тариф є непідйомним для українського ММСП, достатньо подивитися на фінансові можливості та очікування самих підприємців:

49% компаній готові платити за страхування воєнних ризиків не більше 1% від вартості майна на рік.

15% бізнесів спроможні витягнути ставку в коридорі 1–2%.

Лише 5,6% респондентів згодні на тариф вище 2%.

При цьому 30,4% зазначають, що не страхувалися б за жодного тарифу – через загальну зневіру в реальності виплат або критичний брак коштів.

Глибинна причина цього розриву полягає в тому, що ринок пропонує послугу за цінами

* Збережено стиль і граматику оригіналу

ситого часу», коли в самих підприємств вже відсутній фінансовий запас міцності.

Наші дані показують, що 74% підприємств мають фінансові резерви менш ніж на три місяці витрат, а майже третина (32%) – менш ніж на місяць або не мають їх взагалі! Вимагати від бізнесу, який працює «із коліс» і витрачає обігові кошти на виживання, віддавати понад 6% вартості своїх основних засобів за страховий поліс – це ілюзія.

**Криза довіри: чому 80% постраждалих списують збитки**

Ще деструктивніший процес розгортається у відносинах між бізнесом та державою щодо компенсації завданих війною збитків. Із тих 24% підприємств, майно яких було пошкоджено або зруйноване за останній рік, реальне відшкодування отримали лише 3%. Ще 17% подали необхідний пакет документів і чекають на розгляд чи рішення.

Найбільш тривожний маркер – це реакція решти потерпілих: 80% постраждалих підприємців взагалі не подавали заявок на державну компенсацію.

Коли чотири з п'яти постраждалих бізнесів свідомо відмовляються від спроб зафіксувати та відшкодувати збитки в офіційному полі, це свідчить про глибоку системну кризу довіри до державних інституцій:

40% підприємців відверто заявляють, що вважають процес подачі та отримання компенсації безперспективним через бюрократію і відсутність реальних виплат.

25% переконані, що їхній тип майна, характер пошкоджень або форма власності взагалі не підпадають під офіційні державні переліки та програми компенсації.

У результаті колосальний пласт збитків українського приватного сектору просто випадає з юридичного обліку. Бізнес списує втрачені активи в збитки за власний рахунок, додатково виснажуючи свій і без того недостатній капітал.

**Енергоавтономія: ілюзія готовності та бар'єр капіталу**

Не менш загрозливим викликом для функціональності української економіки залишається системна криза енергозабезпечення. Бізнес зустрів її з притаманною гнучкістю, проте реактивне пристосування стрімко вичерпує свої ресурси.

За даними опитування, 87% підприємств уже мають певні джерела автономного живлення. Найпопулярнішими рішеннями залишаються джерела безперебійного живлення та акумуляторні системи (їх використовують 58% компаній), дизельні та бензинові генератори (54%), а також сонячні електростанції (17%).

Проте за цими цифрами ховається небезпечна ілюзія готовності до зими сектору ММСП: 43% компаній, що мають автономні джерела, закривають за їхній рахунок не більше 20% своїх критичних потреб у потужності. І лише 19% підприємств спроможні функціонувати в режимі повної (майже повної 80-100%) енергоавтономії.

Особливо гостро ця проблема стосується виробничих підприємств, де генератор здатний забезпечити функціонування лише сервера й офісного освітлення, але не зупиняє простій технологічних ліній.

Вплив відключень електроенергії безпосередньо транслюється у прямі фінансові збитки. Через планові та аварійні знеструмлення 58% підприємств втрачають понад 10% свого доходу, а 25% бізнесів втрачають більше ніж 35% виторгу.

У таких умовах 28% компаній планують нові інвестиції у підвищення енергоавтономії напередодні зимового періоду. Проте масштабування енергетичної стійкості впирається у стіну капітальних обмежень:

56% підприємців називають головним бар'єром високу вартість енергетичного обладнання (промислові генератори, когенераційні установки, потужні СЕС).

42% вказують на критичний брак власного фінансування та доступного кредитування.

Бізнес розуміє, що робити, але в нього банально закінчилися гроші на самостійне закриття прогалин державної та регіональної інфраструктури.

**Практичні інструменти: що насправді потрібно бізнесу**

Аби запобігти масовій зупинці підприємств та згортанню ділової активності взимку,

державна політика та допомога міжнародних партнерів мають бути жорстко синхронізовані з реальним фокусом запитів бізнесу.

Результати опитування свідчать, що топ-3 найбільш затребуваних форм підтримки на зимовий період виглядають так:

Гранти та субсидії на купівлю енергетичного обладнання (56%).

Пряма компенсація частини вартості пального для генераторів (39%).

Запуск доступних програм страхування воєнних ризиків (39%).

Реалізація цих трьох пріоритетів вимагає зміщення парадигми від обіцянок до конкретних економічних механізмів.

**По-перше,** необхідне створення Державно-приватного страхового пулу із залученням міжнародних реіншурансових компаній та донорських гарантійних фондів. Механізм має працювати за принципом субсидування: бізнес сплачує посильний тариф у розмірі 1%, а решту ризикової ставки страховикам покриває спеціальний гарантійний фонд за підтримки міжнародних фінансових організацій (MIGA, DFC, EBRD або в спосіб, аналогічний наданню Україні кредитів в рахунок майбутніх репарацій під заставу російських активів).

**По-друге,** прозора дебюрократизація фіксації збитків. Слід максимально спростити процедури оформлення актів пошкоджень для ММСП, впровадивши цифрову фіксацію через «Дію» за аналогією з єВідновленням для громадян. Це дозволить повернути довіру тих 80% підприємців, які зараз вважають процес безперспективним, та сформувати задокументований реєстр збитків для майбутніх міжнародних репарацій.

**По-третє,** розширення цільового пільгового кредитування за програмою «5-7-9%» саме під проєкти енергонезалежності, розподілення виробництв і логістики із запровадженням державних грантових програм, які перекривають до 30–50% вартості обладнання для критично важливих секторів ММСП.

Український бізнес вкотре довів свою виняткову життєздатність, адаптуючись до ракетних ударів, нестачі людського капіталу та знеструмлень. Проте працювати в умовах, коли 74% компаній мають фінансові резерви лише на три місяці, а страховий та компенсаційний захист відсутні як явище – це рух по тонкій кризі.

Економіка не витримає ще один зимовий сезон на суто самовідданості та генераторах. Держава, страховий ринок та міжнародні партнери мають запропонувати бізнесу прагматичні, доступні інструменти захисту, субсидій та енергонезалежності ***(https://lb.ua/blog/andrii_dlihach/771846_strahuvannya_voiennih_rizikiv.html). – 2026. – 07.10).***

***

**Блог на сайті «Освіта»**

**Про автора:** Олександр Козлов, освітній експерт

***Про спробу перекласти відповідальність за якість освіти на вчителя***

Заява міністра освіти і науки Андрія Бутенка про право педагогів самовільно скорочувати тривалість уроків до 35 хвилин або змінювати порядок предметів у розкладі за «відчуттям втоми дітей» демонструє тривожну тенденцію.

Намагання підмінити чинну нормативно-правову базу волюнтаристськими рішеннями й усними закликами створює глибоку правову колізію. Для закладів загальної середньої освіти це може обернутися серйозними проблемами під час державних фінансових інспекцій та аудиторських перевірок.

Основна теза, яку оголосив очільник МОН, зводиться до того, що формальний режим занять не має значення, якщо досягаються «програмні результати». Однак в українській правовій системі діяльність державних і комунальних закладів освіти регулюється чітко визначеними нормами Закону, а не особистою думкою урядовців.

Отже, перше: це пряме порушення Закону про тривалість уроків. Звертаю увагу, що згідно з ч. 3 ст. 10 Закону України «Про повну загальну середню освіту», безперервна навчальна діяльність під час уроку чітко регламентована залежно від віку здобувачів освіти:

1 клас – 35 хвилин;

2–4 класи – 40 хвилин;

5–12 класи – 45 хвилин.

Закон не передбачає права вчителя на власний розсуд скорочувати 45-хвилинний урок для 5–11 класів до 35 хвилин під час його проведення.

Крім того, відповідно до Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти (затвердженого наказом МОЗ № 2205 від 25.09.2020), тривалість навчальних занять та перерв є фіксованим режимом роботи. Будь-які зміни в режим роботи мають бути затверджені педагогічною радою та директором у складі освітньої програми закладу ще до початку навчального року чи семестру, а не впроваджуватися ситуативно «на ходу».

Друге: спонтанні заклики міністра «перемінити у розкладі уроки місцями» підміняють поняття педагогічної автономії.

Відповідно до ст. 54 Закону України «Про освіту», педагогічна автономія вчителя полягає у вільному виборі форм, методів, засобів навчання та коригуванні календарно-тематичного планування у межах власного предмета.

Водночас розклад занять є загальношкільним нормативним документом, який затверджується керівником закладу освіти відповідно до ч. 2 ст. 38 Закону України «Про повну загальну середню освіту» і підлягає санітарно-гігієнічній експертизі (щодо чергування складних і легких предметів протягом дня). Учитель не має права самовільно змінювати затверджений графік чи обмінюватися годинами з колегами, оскільки це порушує трудову дисципліну та режим роботи школи.

Але головна небезпека сьогоднішніх заяв із боку очільника МОН полягає у тому, що жоден виступ чи інтерв'ю міністра не має юридичної сили для Державної аудиторської служби України (ДАСУ) або ревізорів фінансових органів.

Систематичне скорочення уроків на 5–10 хвилин формує накопичувальний дефіцит навчального часу. При фінансовій перевірці аудитори порівнюють фактично відпрацьовані педпрацівниками години (згідно з табелем обліку робочого часу) з розрахунковим навчальним навантаженням. Скорочення занять без відповідного коригування програм кваліфікується як невиконання навчального плану в повному обсязі.

Заробітна плата вчителя виплачується за астрономічну годину (60 хвилин), яка включає 45 хвилин викладацької роботи та 15 хвилин організаційно-педагогічної діяльності (відповідно до Інструкції про порядок обчислення заробітної плати працівників освіти, затвердженої наказом МОН № 102). Якщо ревізори встановлять, що вчитель регулярно проводив 35 хвилин замість 45, а табелювався за повну ставку, це буде кваліфіковано як нецільове використання бюджетних коштів або зайво виплачена заробітна плата за невідпрацьований час. Відшкодовувати ці збитки до бюджету змушений буде керівник закладу (через позови до директора) або самі вчителі.

Згідно зі ст. 26 Закону України «Про освіту», керівник закладу здійснює безпосереднє управління закладом і відповідає за виконання освітньої програми та дотримання трудового законодавства. Реалізація усних порад міністра на практиці підставляє саме директорів шкіл під штрафи та дисциплінарні стягнення.

Отож, подібні заяви є не чим іншим, як спробою перекласти відповідальність за якість освіти на вчителя, одночасно заганяючи його в правовий тупик.

Поки до Законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту» та Санітарного регламенту не внесені офіційні зміни через парламент та МОЗ, керівникам шкіл та вчителям варто керуватися виключно чинними нормативно-правовими актами, а не деклараціями в медіа.

Спроба діяти за принципом «на відчуття дітей» під час фінансової перевірки коштуватиме закладам освіти цілком реальних грошей і судових позовів ***(https://osvita.ua/blogs/97960/). – 2026. – 25.09).***

***

**Блог на сайті «Цензор.НЕТ»**

**Про автора:** Ігор Молодан, експерт з безпеки та екіпірування, інструктор з виживання, фахівець з тактичної медицини, журналіст

***Чи повинен пенсіонер залишатися мобілізаційним ресурсом держави?***

*Соціальний договір, військовий обов'язок і правовий статус людини після виходу на пенсію*

Повномасштабна війна поставила перед Україною питання, які у мирний час здавалися суто теоретичними. Одне з них – де проходить межа між обов'язком громадянина перед державою та обов'язком держави перед громадянином?

Особливо гостро це питання виникає щодо пенсіонерів.

Чи може людина, яка десятиліттями працювала, проходила державну або військову службу, сплачувала податки і внески, виконала встановлені законом умови для отримання пенсії та офіційно набула статусу пенсіонера, одночасно продовжувати розглядатися державою як мобілізаційний ресурс?

У чинному українському законодавстві відповідь на це питання сьогодні не пов'язана безпосередньо зі статусом пенсіонера. Сам факт отримання пенсії не є універсальною підставою для виключення з військового обліку або звільнення від мобілізації. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» пов'язує перебування в запасі насамперед із віком, військовим званням, придатністю до служби та іншими передбаченими законом обставинами. Стаття 37 серед підстав для виключення з військового обліку називає, зокрема, непридатність до військової служби та досягнення граничного віку перебування в запасі, але не сам факт призначення пенсії.

Саме тому питання про пенсіонерів – це не стільки питання тлумачення чинного закону, скільки питання про принцип, на якому повинна будуватися система взаємних зобов'язань держави і громадянина.

**1. Пенсія – не подарунок держави**

У суспільній дискусії пенсію іноді помилково сприймають як різновид соціальної допомоги.

Юридична природа пенсії значно складніша.

Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» визначає пенсію як щомісячну виплату в системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, на яку застрахована особа набуває право за передбачених законом умов. Сама система базується, серед іншого, на страхових внесках і принципі солідарності поколінь.

Конституція України у статті 46 прямо встановлює право громадян на соціальний захист, зокрема у старості, та передбачає його забезпечення системою загальнообов'язкового державного соціального страхування, страховими внесками та іншими джерелами соціального забезпечення.

Отже, пенсію можна розглядати не як благодійність держави, а як результат тривалих правовідносин між людиною, роботодавцями та державою.

Людина протягом десятиліть працює. З її доходів сплачуються податки та соціальні внески.

Вона виконує трудові, громадянські, а для багатьох – і військові обов'язки.

У відповідь держава бере на себе зобов'язання забезпечити встановлений законом рівень соціального захисту після настання відповідних юридичних обставин.

У цьому сенсі пенсія є одним із найнаочніших проявів суспільного договору між громадянином і державою.

**2. Для військового пенсіонера цей аргумент ще сильніший**

Окреме місце займають військові пенсіонери та пенсіонери інших силових структур.

Закон № 2262-XII прямо передбачає для визначених ним категорій військовослужбовців за наявності необхідної вислуги ***право на довічну пенсію за вислугу років.***

Сам термін «вислуга років» має принципове значення.

Держава заздалегідь встановлює особливі правила для професії, пов'язаної з підвищеним ризиком, дисциплінарними обмеженнями, можливістю застосування зброї, участю у бойових діях, постійною готовністю до виконання наказу та іншими обмеженнями, яких не має більшість цивільних професій.

Людина погоджується на такі умови.

Держава натомість бере на себе підвищені соціальні зобов'язання.

Конституційний Суд України неодноразово наголошував на особливому характері

соціальних гарантій військовослужбовців. У рішенні 2022 року Суд зазначив, що з положень статей 17, 46 і 65 Конституції випливає обов'язок держави забезпечувати цій категорії громадян високий рівень соціальних гарантій. Суд також дійшов висновку, що пенсійне забезпечення осіб, на яких поширюються відповідні гарантії, є одним із ключових елементів такого соціального захисту.

Тому для військового пенсіонера виникає особливо складна правова ситуація.

Держава спочатку визнає, що людина відслужила встановлений законом строк і набула право на довічне пенсійне забезпечення.

Але паралельно ця сама людина за певного віку та військового звання може залишатися військовозобов'язаною.

Юридично сьогодні ці два статуси співіснують.

Проте саме це співіснування і є предметом принципової суспільної дискусії.

**3. Пенсія як зміна ролей у соціальному договорі**

Соціальний договір не записаний в одному конкретному законі. Це більш фундаментальна модель відносин.

Умовно її можна описати так:

у працездатному віці громадянин переважно віддає державі та суспільству – працю, податки, внески, службу, виконання встановлених законом обов'язків;

після досягнення визначеного державою юридичного статусу співвідношення обов'язків змінюється – суспільство та держава беруть на себе більшу частину відповідальності за соціальне забезпечення людини.

Саме на цьому базується інститут пенсії.

Якщо після набуття пенсійного статусу держава продовжує висувати до людини ті самі фундаментальні вимоги, включно з можливістю примусового повернення до військової служби, виникає концептуальне питання:

**що саме змінилося після виходу людини на пенсію?**

Якщо пенсія означає лише грошову виплату, але не змінює статус людини у відносинах із державою, то її суспільне значення суттєво звужується.

Звідси походить аргумент прихильників повного звільнення пенсіонерів від мобілізації: пенсійний статус повинен означати не тільки право отримувати гроші, а й перехід людини до іншої категорії державного соціального захисту.

**4. Держава має захищати пенсіонера – чи пенсіонер державу?**

Це найбільш принципове питання всієї дискусії.

Право на пенсію пов'язане насамперед із соціальним захистом.

Відповідно до запропонованої концепції, після набуття людиною повного пенсійного статусу домінуючим має стати обов'язок держави щодо неї – забезпечувати, підтримувати та захищати.

З цієї позиції виникає нормативна суперечність, коли держава визнає громадянина пенсіонером, бере на себе довгострокове зобов'язання щодо його утримання, але одночасно продовжує розглядати його як ресурс для примусового виконання однієї з найнебезпечніших державних функцій – збройного захисту країни.

Для військових пенсіонерів ця суперечність сприймається ще гостріше: людина може мати за плечима десятиліття служби, участь у бойових діях, виконання завдань у складних умовах, службу далеко від сім'ї та численні професійні обмеження.

У такій системі виникає питання не про патріотизм конкретної людини, а про межу примусових вимог держави.

Добровільне повернення пенсіонера на військову службу – один правовий принцип.

Обов'язок повернутися під загрозою юридичної відповідальності – зовсім інший.

**5. Конституційна проблема складніша, ніж здається**

Водночас твердження, що Конституція вже сьогодні автоматично звільняє будь-якого пенсіонера від військового обов'язку, юридично було б некоректним.

Конституція встановлює одразу декілька норм.

Стаття 46 гарантує право на соціальний захист і забезпечення у старості. Стаття 22

проголошує, що конституційні права і свободи гарантуються та не можуть бути скасовані, а при прийнятті законів не допускається звуження їх змісту та обсягу.

Водночас стаття 65 встановлює:

захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов'язком громадян України, а військова служба проходиться відповідно до закону.

Конституційний Суд також наголошував, що захист територіальної цілісності є справою всього Українського народу, одночасно підкреслюючи особливий обов'язок держави щодо соціального захисту військовослужбовців.

Отже, сьогодні пенсійне право і військовий обов'язок юридично існують паралельно.

Саме призначення пенсії не погашає автоматично обов'язок, передбачений статтею 65 Конституції.

Це важливо для юридичної чистоти дискусії.

Тому аргумент про повне звільнення пенсіонерів від мобілізації потребує не лише тлумачення Конституції, а прямої зміни законодавства.

**6. Проблема нинішньої системи: пенсійний і військовий статуси живуть за різною логікою**

Чинне законодавство яскраво демонструє цю проблему.

Військовозобов'язані рядового, сержантського і старшинського складу можуть перебувати у запасі до 60 років.

Для молодшого та старшого офіцерського складу граничний вік перебування в запасі другого розряду також становить 60 років, а для вищого офіцерського складу – 65 років. Саме граничний вік другого розряду є граничним віком перебування в запасі.

Після досягнення граничного віку особа підлягає виключенню з військового обліку. З 2025 року нормативно передбачене також автоматизоване виключення таких осіб засобами відповідного державного реєстру в день досягнення граничного віку.

Але військову пенсію людина може отримати значно раніше.

Тому цілком реальною є ситуація:

людина юридично є пенсіонером;

держава виплачує їй пенсію за багаторічну службу;

але ця людина продовжує перебувати у запасі;

відповідно, за відсутності інших законних підстав може залишатися суб'єктом мобілізаційного законодавства.

Саме тут і знаходиться головний вузол проблеми.

**7. Чи дискредитує це саму ідею пенсії?**

Прихильники зміни системи можуть висувати ще один аргумент – аргумент довіри.

Пенсійна система працює не лише завдяки закону.

Вона працює завдяки очікуванню громадянина, що правила, встановлені державою, матимуть передбачувані наслідки.

Людина погоджується працювати десятиліттями, сплачувати внески або служити встановлений строк тому, що знає: після виконання певних умов держава визнає її право на інший соціальний статус.

Для військовослужбовця це особливо важливо.

Якщо після 20, 25 чи більше років служби людина отримує статус військового пенсіонера, але держава залишає за собою можливість знову примусово повернути її до виконання військового обов'язку, у частини суспільства закономірно може виникати питання про зміст початкової домовленості.

Не тому, що пенсія припиняється.

А тому, що «завершення служби» виявляється умовним.

З позиції інституційної довіри це суттєвий аргумент.

Держава зацікавлена не лише у формальному виконанні закону сьогодні, а й у тому, щоб громадяни вірили у сталість державних гарантій через десять, двадцять і тридцять років.

**8. Особливо гостро питання стоїть щодо військових пенсіонерів**

Існує очевидний парадокс.

Чим більше людина віддала військовій службі, тим більша ймовірність, що вона має військовий досвід і є цінною для мобілізаційної системи.

Але одночасно саме ця людина вже виконувала функцію захисту держави протягом значної частини свого життя.

Тому виникають дві протилежні логіки.

Логіка мобілізаційної ефективності говорить: досвідченого військового доцільно використовувати.

Логіка соціального договору говорить: саме тривала попередня служба створює найбільш вагомі підстави для того, щоб держава більше не могла вимагати її повторно в примусовому порядку.

Обидві логіки існують.

І саме законодавець повинен визначити межу між ними.

**9. «Громадянський борг» не є нескінченним у всіх сферах**

У правовій державі практично жоден обов'язок громадянина не є необмеженим.

Існують строки служби.

Граничні віки.

Строки повноважень.

Строки відповідальності.

Вікові критерії.

Критерії працездатності.

Підстави звільнення.

Тому сама ідея встановлення моменту, після якого держава більше не може примусово залучати особу до військової служби, не суперечить логіці права.

Такий момент уже існує – сьогодні законодавство переважно пов'язує його з граничним віком перебування в запасі.

Предмет дискусії полягає в іншому:

чи повинен таким юридичним рубежем бути не лише вік, а й офіційне набуття статусу пенсіонера?

**10. Найсильніший контраргумент: пенсія і військовий обов'язок – різні правовідносини**

Для повноцінного аналізу необхідно враховувати й протилежну позицію.

З точки зору чинної правової конструкції пенсія є правом на соціальне забезпечення, а військовий обов'язок – окремим конституційним обов'язком громадянина.

Один статус автоматично не погашає інший.

Особливо це очевидно на прикладі військових пенсіонерів, які можуть отримати право на пенсію у віці, коли більшість цивільних громадян продовжує працювати.

Якби будь-яка пенсія автоматично означала виключення з військового обліку, люди однакового віку та стану здоров'я могли б мати принципово різний мобілізаційний статус лише залежно від особливостей попередньої професії або підстав призначення пенсії.

Держава може аргументувати, що під час війни визначальними повинні бути не джерело доходу чи пенсійний статус, а вік, здоров'я, військова спеціальність та реальна можливість виконувати завдання оборони.

Крім того, стаття 65 Конституції встановлює обов'язок захисту Вітчизни для громадян загалом, не роблячи окремого винятку для пенсіонерів.

Це є основним юридичним запереченням проти автоматичного ототожнення пенсії зі звільненням від військового обов'язку.

**11. Але військова служба може бути добровільною**

Існує спосіб примирити дві концепції.

Виключення пенсіонерів із системи примусової мобілізації не обов'язково означає заборону їм служити.

Досвідчена людина може добровільно повернутися на військову службу, працювати інструктором, радником, фахівцем штабу, викладачем, інженером, медиком, спеціалістом з логістики або в іншій сфері.

Принципова різниця полягає у слові «добровільно».

У запропонованій моделі держава могла б сказати пенсіонеру:

ви виконали встановлену державою частину суспільного договору;

держава більше не може примусово вимагати від вас військової служби;

але якщо ви бажаєте продовжувати служити – для цього існують добровільні правові механізми.

Така модель не відмовляється від досвіду старших військових.

Вона лише змінює юридичну природу їхньої участі – з обов'язкової на добровільну.

**12. Виключення з військового обліку було б сильнішою гарантією, ніж проста відстрочка**

Якщо метою законодавця було б створення стійкого пенсійного статусу, технічно існують щонайменше два варіанти.

Перший – включити пенсіонерів до статті 23 Закону «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» як окрему категорію осіб, які не підлягають призову.

Другий – змінити Закон «Про військовий обов'язок і військову службу» та встановити набуття визначеного пенсійного статусу як самостійну підставу для виключення з військового обліку.

Ці моделі юридично не однакові.

Відстрочка або непідлягання мобілізації залишає людину військовозобов'язаною.

Виключення з військового обліку припиняє сам відповідний обліковий статус.

Саме тому прихильники концепції «пенсія як завершення примусового військового обов'язку» логічно роблять акцент саме на виключенні з військового обліку, а не лише на тимчасовій відстрочці.

За чинним законом такого загального правила для пенсіонерів немає. Закон про мобілізацію у редакції від 31 липня 2026 року містить перелік категорій, які не підлягають мобілізації, але пенсійний статус сам по собі не утворює універсальної категорії звільнення.

**13. Конституційний принцип незворотності гарантій потребує обережного тлумачення**

Ще один важливий аргумент стосується статті 22 Конституції.

Вона забороняє скасування конституційних прав і встановлює, що під час прийняття нових законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Конституційний Суд додатково сформував дуже сильну практику щодо соціального захисту військовослужбовців. Зокрема, Суд визнавав неконституційними окремі обмеження військових пенсій і наголошував на підвищеному характері відповідних соціальних гарантій.

Однак із цих рішень не випливає автоматичний юридичний висновок, що призначення пенсії саме по собі припиняє військовий обов'язок.

Тому сильніша правова аргументація полягає не в твердженні, що така норма вже існує в Конституції, а в тому, що принципи соціального захисту, правової визначеності та особливих гарантій колишнім військовослужбовцям можуть бути підставою для законодавчого встановлення такого статусу.

**14. Пенсія повинна мати не лише фінансовий, а й статусний зміст**

Це, ймовірно, центральне філософсько-правове питання.

Що означає слово «пенсіонер»?

Лише особу, якій держава перераховує певну суму грошей щомісяця?

Чи громадянина, який пройшов визначений законом життєвий або професійний цикл і щодо якого характер відносин із державою принципово змінився?

Якщо прийняти другу концепцію, пенсія повинна мати статусні наслідки.

Держава перестає вимагати від людини доказів її суспільної корисності.

Вона не повинна змушувати її заново «заробляти» право на повагу чи соціальний захист.

Людина вже виконала встановлені законом передумови набуття пенсійного статусу.

Тоді вектор відповідальності змінюється:

не пенсіонер повинен доводити щось державі,

а держава повинна виконувати взяті на себе зобов'язання перед пенсіонером.

**15. Окрема проблема – довіра майбутніх військовослужбовців до держави**

Це питання стосується не лише нинішніх пенсіонерів.

Воно стосується 20-річного або 25-річного військового, який сьогодні тільки починає службу.

Коли держава пропонує людині військову кар'єру, вона фактично пропонує довгостроковий контракт довіри.

Людина погоджується на небезпечну професію, численні обмеження і тривалу службу.

Натомість вона очікує, що передбачені державою гарантії матимуть реальний і стабільний зміст.

Якщо статус військового пенсіонера не означає завершення можливості примусового повернення на військову службу, майбутній

військовослужбовець може інакше оцінювати цінність довгострокових державних гарантій.

Отже, питання пенсіонерів має не тільки соціальний, а й інституційний вимір.

Йдеться про довіру до держави.

**16. Не «звільнення від обов'язку перед Батьківщиною», а визначення меж державного примусу**

Дискусію про пенсіонерів легко перевести в емоційну площину: хто скільки «винен Батьківщині».

Для права це невдала постановка питання.

Правова держава працює не категоріями моральної безмежності, а конкретними правами, обов'язками, строками та юридичними статусами.

Людина може залишатися патріотом у 60, 70 і 80 років.

Може допомагати армії.

Може волонтерити.

Може добровільно служити.

Може навчати молодших.

Але зовсім інше питання – до якого моменту держава має право застосовувати до неї примусовий механізм військового обов'язку.

Саме це і повинно бути предметом законодавчої дискусії.

**17. Можлива формула нового суспільного договору**

Концепція, навколо якої може будуватися така реформа, може бути сформульована наступним чином:

пенсійний статус означає завершення періоду, протягом якого держава може примусово вимагати від громадянина особистого виконання військового обов'язку, якщо інше не здійснюється ним добровільно.

У такій моделі пенсіонер не перестає бути громадянином.

Не втрачає морального зв'язку із суспільством.

Не позбавляється можливості працювати чи служити.

Але держава переходить щодо нього від моделі примусу до моделі захисту та добровільної співпраці.

Це і є принципова різниця.

**Висновок**

Проблема мобілізації пенсіонерів виходить далеко за межі військового обліку.

Це питання про те, що насправді означає пенсія.

Якщо пенсія – лише грошова виплата, то вона може існувати паралельно практично з будь-якими іншими громадянськими обов'язками.

Якщо ж пенсія є завершальною стадією багаторічного соціального договору між людиною і державою, її статусне значення набагато ширше.

Особливо переконливо ця дискусія звучить щодо військових пенсіонерів. Держава сама встановила строк служби, після виконання якого визнала право людини на довічне пенсійне забезпечення. Конституційний Суд, зі свого боку, неодноразово підкреслював особливий характер соціальних гарантій військовослужбовців та осіб, які захищали державу.

Водночас чинне законодавство України станом на 21 вересня 2026 року не ототожнює статус пенсіонера зі статусом особи, виключеної з військового обліку. Для більшості військовозобов'язаних вирішальними залишаються граничний вік перебування в запасі, придатність та інші прямо передбачені законом підстави.

Тому теза про те, що всі пенсіонери повинні бути виведені з системи примусової мобілізації, сьогодні є пропозицією щодо зміни моделі правового регулювання, а не описом уже наявного права.

Її фундаментальний аргумент можна сформулювати дуже просто:

держава повинна чітко визначити момент, коли громадянин перестає бути ресурсом, який вона може примусово використовувати для власного захисту, і стає передусім людиною, захист якої є обов'язком самої держави.

У концепції пенсії як повноцінного соціального договору таким моментом пропонується вважати офіційне набуття пенсійного статусу.

Тоді пенсія набуває не лише фінансового, а й правового та морального змісту: людина виконала встановлені державою умови, після яких держава бере на себе довгостроковий обов'язок забезпечувати її соціальний захист.

А участь пенсіонера у подальшому захисті держави залишається можливою – але вже як його свідомий і добровільний вибір, а не як продовження необмеженого в часі державного примусу ***(https://censor.net/ua/blogs/4024473/de-prohodyt-meja-derjavnogo-prymusu-dlya-pensioneriv-ta-sylovykiv-u-zapasi). – 2026. –22.09).***

***

**Блог на сайті «Цензор.НЕТ»**

**Про автора:** Олена Шуляк, голова Комітету ВРУ з питань організації держвлади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування

***Черга, якої ніхто не бачить: чому держава досі не знає, скільки ветеранів чекають на житло***

Спробуйте знайти відповідь на просте запитання: скільки ветеранів з інвалідністю і родин загиблих захисників сьогодні стоять у черзі на житло? Я спробувала. Її немає ні в проєкті бюджету, ні у звітах міністерств, ні в жодному відкритому реєстрі. Держава щороку витрачає мільярди на житло для тих, хто її захищав, але не знає, скільки людей на це житло чекає. Водночас у проєкті бюджету на 2027 рік є рядок, за яким стоять тисячі людських історій: субвенція громадам на грошову компенсацію за житло для ветеранів з інвалідністю внаслідок війни та родин загиблих захисників. На неї закладено 6,9 млрд грн, це на 1,2 млрд більше, ніж цього року. Плюс 22%. Звучить як хороша новина, і частково так і є. Але коли я читаю бюджет, у мене виникають два запитання. Скільки людей ці гроші реально забезпечать житлом? І скільки залишиться чекати?

**Бюджет, який рахує гроші, але не людей**

На перше запитання відповідь є, тому давайте порахуємо. Цього року 5,67 млрд грн розподілили на 2150 отримувачів, тобто в середньому близько 2,6 млн грн на одну родину. Якщо ціни на житло суттєво не зростуть, у 2027 році компенсацію отримають приблизно 2,5 тисячі сімей. І тут важлива деталь, про яку рідко говорять. Цьогорічні гроші Кабмін розподілив між областями лише 14 травня. Тобто майже пів року родини чекали не на ключі, а на рішення, що кошти взагалі надійдуть. А після зарахування грошей на рахунок у людини є лише шість місяців, щоб знайти і купити квартиру.

Щоб відчути масштаб, наведу приклад. У 2025 році на всій Київщині, одній з найбільших областей країни, за цією програмою житло отримали 273 родини. На цілу область. Це приблизно дві-три звичайні багатоповерхівки. Тепер подивімося ширше. У 2021 році на житло для захисників держава витрачала близько 600 млн грн. У бюджеті-2022 суму збільшили майже вдев'ятеро, до 5,5 млрд. Відтоді програма щороку отримує від 5,5 до 6,9 млрд, разом за 2022–2027 роки це приблизно 36 млрд гривень.

Цифра велика. Але за нею ховається те, що мене непокоїть найбільше: п'ять років поспіль фінансування фактично стоїть на місці, а кількість людей, які отримують компенсацію, навіть зменшується. У 2023 році житло отримали понад 2600 сімей, у 2026-му трохи більше ніж 2100. Тим часом житло дорожчає, тай людей із правом на компенсацію за ці роки стало в рази більше (і кожна нова втрата на фронті додає ще одну родину). Тобто в реальному вимірі держава щороку виконує дедалі меншу частину свого зобов'язання.

Яку ж саме частину? Ми не знаємо. І це відповідь на друге запитання.

Єдиної, публічної, актуальної цифри, скільки ветеранів і родин загиблих стоїть у житловій черзі, сьогодні немає. Облік розпорошений по сотнях громад, дані збираються через області. Ні суспільство, ні парламент, ні самі ветерани не бачать повної картини.

Уявіть чергу в лікарні, де ніхто не знає, скільки людей перед вами, а лікар щодня приймає трохи менше пацієнтів, ніж учора. Саме так сьогодні виглядає житлова черга для захисників. А коли невідомо, скільки людей у черзі, неможливо відповісти на головне питання будь-якої державної програми: за скільки років ми виконаємо зобов'язання? За п'ять? За двадцять? Тому під час розгляду бюджету ми сперечаємося про відсотки приросту, а не про строки, за які людина нарешті отримає ключі.

**Закон є, системи немає**

Правова основа для розв'язання цієї проблеми вже існує. У січні парламент ухвалив закон «Про основні засади житлової політики», і з 15 лютого він набрав чинності. У нашому Комітеті держвлади, місцевого самоврядування і містобудування ми працювали над ним саме для того, щоб таких історій, як описана вище, більше не було.

Закон запроваджує Єдину інформаційно-аналітичну житлову систему, яка має збирати дані і про житловий фонд, і про людей, які мають право на державну підтримку. Черга має стати цифровою: з автоматизованим розглядом заяв і мінімальним впливом посадовців. Строк був амбітним, але реалістичним: система мала запрацювати протягом шести місяців. Але минуло понад сім місяців, а системи немає. І причина видна в самому бюджеті: у 2026 році на її створення не передбачили жодної гривні. Бюджет цього року змінювали кілька разів, знаходили кошти на десятки нових потреб. Але на реєстр, без якого неможливо чесно розподілити мільярди житлових програм, грошей не знайшлося. Ба більше – профільне міністерство, яке опікується цим питанням навіть не намагалося ініціювати виділення необхідних коштів.

Натомість громади вже мають готуватися до переходу на нову систему: звіряти й оцифровувати старі черги, не маючи самої платформи, куди ці дані переносити. А в багатьох громадах черга досі означає папку з картками в шафі відділу обліку, і деякі записи в ній тягнуться ще з радянських часів.

Лише в проєкті бюджету-2027 уряд нарешті заклав 152 млн грн на розробку та впровадження системи, і це правильне рішення. Втім, запізніле на рік. Ба більше – маємо ще рік, коли 6,9 млрд на житло для ветеранів розподілятимуть наосліп, не бачачи повної черги.

**Хто залишається за бортом**

Друга проблема: компенсація охоплює дуже вузьке коло людей. Вона призначена насамперед для людей з інвалідністю I–II групи внаслідок війни та для родин загиблих. Це правильний пріоритет, і я його повністю підтримую. Але більшість учасників бойових дій без важкої інвалідності до програми не потрапляє. Після демобілізації таких людей будуть сотні тисяч, і багато хто з них повертатиметься туди, де житла вже немає.

Масштаб житлової політики в бюджеті-2027 справді зростає – пропонують майже 85 млрд грн. З них 45 млрд на єОселю, що на 27,9 млрд більше, ніж цього року. Пільгова ставка 3% тепер поширюється на всіх ветеранів війни та родини загиблих. Окремо 3,7 млрд грн закладено на покриття першого внеску та відсотків за перший рік для ВПО. Уперше в бюджеті з'являються понад мільярд гривень на соціальне житло та кредитна лінія Банку розвитку Ради Європи для ветеранів.

Але саме на цьому тлі добре видно дисбаланс. Пільгова іпотека працює для тих, хто може обслуговувати кредит. Ось як це виглядає в житті. Сержант, 35 років, повернувся з фронту з контузією, але без групи інвалідності. Його рідне місто в окупації. Постійної роботи поки немає, тож банк відмовляє в іпотеці навіть під 3%. На компенсацію він не має права. Для держави він формально має всі пільги, а фактично залишається сам на сам зі своєю проблемою. І таких історій будуть тисячі.

**Як це роблять інші**

Україна не перша країна, якій після війни треба забезпечити житлом сотні тисяч людей. І досвід інших держав показує: успішні моделі тримаються на правильному поєднанні кількох. Тому декілька прикладів:

США. У 1944 році, ще до завершення Другої світової, Конгрес ухвалив так званий GI Bill. Одна з його частин – державна гарантія на іпотеку для ветеранів. Її задумали як альтернативу грошовим виплатам: для держави це було дешевше, а ветеранам давало більше. Держава не видає кредит і не купує квартиру. Вона гарантує банку частину позики, і ветеран може купити житло без першого внеску. Результат вимірюється поколіннями: від 1944 року таких кредитів гарантовано понад 29 мільйонів. Саме ці кредити в повоєнні десятиліття зробили власниками житла мільйони родин.

Для ветеранів з важкими пораненнями в США є окремий інструмент: гранти на спеціально

пристосоване житло. Логіка проста: людині на візку потрібна не просто квартира, а квартира, в якій вона може жити самостійно. Для тих, хто втратив житло, діють орендні ваучери разом із соціальним супроводом. Наприкінці 2024 року за такою програмою житло орендували майже 90 тисяч ветеранів. Завдяки поєднанню цих інструментів кількість бездомних ветеранів у США з 2010 року скоротилася більш ніж удвічі.

Велика Британія пішла іншим шляхом, через громади. Військовий договір (Armed Forces Covenant) зобов'язує місцеву владу не ставити ветеранів у гірше становище під час розподілу соціального житла, зокрема через вимогу тривалого проживання в конкретній місцевості. Людина, яка роками служила де завгодно, не повинна починати чергу з нуля там, куди повернулася. Для України з її мільйонами переселенців це особливо актуально.

Фінляндія після 1945 року мала завдання, дуже схоже на наше: одночасно облаштувати ветеранів, вдів загиблих і понад 400 тисяч переселенців з Карелії, а це близько десятої частини населення країни. Держава викуповувала й передавала людям землю, а житло вони здебільшого будували самі, за підтримки держави. Так виникли цілі нові поселення.

Хорватія має приклад і позитивний, і застережливий. Після війни 1990-х держава будувала квартири та надавала пільгові кредити інвалідам війни й родинам загиблих. Але з роками кількість людей зі статусом ветерана зростала непропорційно, а довіра до системи падала. У 2012 році хорватська влада оприлюднила реєстр ветеранів, і саме відкритість даних стала способом відновити довіру.

Висновок для України очевидний. Нам потрібні одночасно: іпотека з державною гарантією для тих, хто може платити; адаптоване житло для важкопоранених; соціальне житло через громади. І понад усе – публічний облік, якому люди довіряють.

**Що ж робити?**

Гадаю, що розпочати варто зі створення черги, яку видно. У законі про бюджет-2027 разом із коштами на Єдину житлову систему має з'явитися чіткий графік: запуск у першому півріччі, наповнення даними всіх громад до кінця року і щоквартальна публікація кількості ветеранів і родин загиблих на обліку, у розрізі громад і категорій. Кожна людина має бачити своє місце в черзі онлайн, так само просто, як сьогодні бачить свій статус у «Дії».

Маємо мати і план погашення, а не річний ліміт. Маючи реальну цифру черги, держава може закласти багаторічний графік: скільки компенсацій щороку і за скільки років черга зникне. Тоді бюджетна дискусія буде про виконання плану, а не про «плюс 22%».

Окрім цього, варто розробити різні інструменти для різних людей. наприклад: компенсація для найвразливіших; пільгова іпотека з державною гарантією для тих, хто може її обслуговувати; гранти на адаптацію житла для важкопоранених; соціальне житло для тих, кому потрібне рішення вже зараз. Ідея в тому, що жоден ветеран не повинен чути: «на вас програми немає».

І насамкінець пропозиція залучати громади як партнерів, а не лише реєстраторів. Бо ж саме громади ведуть облік, мають землю і знають людей. І багато з них уже діють. Наприклад, Харків навіть під постійними обстрілами за міською програмою доступного житла з 2021 по 2025 рік допоміг придбати 294 квартири, зокрема учасникам бойових дій та ВПО.

Держава вже визнала, що забезпечити житлом тих, хто її захищав це обов'язок, а не милість. Тому наступним кроком має бути перестати рахувати лише гроші й почати рахувати людей. Бо черга, якої ніхто не бачить, ніколи не закінчиться ***(https://censor.net/ua/blogs/4026703/skilky-veteraniv-z-invalidnistyu-i-rodyn-zagyblyh-zahysnykiv-sogodni-stoyat-u–cherzi-na-jytlo). – 2026. – 05.10).***

***

**Блог на сайті «Цензор.НЕТ»**

**Про автора:** Дмитро Ливч, керівний партнер напряму консультування публічного сектору Civitta Ukraine, голова правління та генеральний директор EasyBusiness, експерт «U-LEAD з Європою»

***Європейська інтеграція регіонів України: чому переговорний Розділ 22 про вступ до ЄС є найскладнішим?***

Україна впевнено рухається шляхом європейської інтеграції. Процес скринінгу українського законодавства та законодавства ЄС завершено, готуються переговорні позиції, а реформи, попри війну, тривають. Однак серед 36 переговорних розділів є один, який створює небезпечну ілюзію. Розділ 22 «Регіональна політика та координація структурних інструментів» не вимагає від України лише транспонування директив ЄС у національне законодавство. На перший погляд, це може створювати враження, що йдеться про відносно простий переговорний розділ. Насправді ж він є одним із найскладніших.

Причина полягає в тому, що Розділ 22 – це насамперед про системи, інституції та спроможності. Acquis ЄС у межах цього розділу складається переважно з рамкових та імплементаційних регламентів, які встановлюють правила програмування, затвердження та реалізації програм політики згуртованості ЄС. Ці програми узгоджуються з Європейською комісією, однак повна відповідальність за їх реалізацію покладається на державу-члена ЄС. Іншими словами, ЄС запитуватиме Україну не про те, чи ухвалила вона правильний закон, а про те, чи здатна вона управляти мільярдами євро коштів європейських платників податків.

І це питання аж ніяк не риторичне. На політику згуртованості ЄС припадає майже третина всього бюджету Європейського Союзу: близько 392 млрд євро у періоді 2021–2027 років. Після вступу, за чинною методологією розподілу фінансування політики згуртованості ЄС, практично всі регіони України відповідали б критеріям категорії «менш розвинених» – із ВВП на душу населення суттєво нижчим за 75 % від середнього показника по ЄС, – що потенційно відкривало б доступ до десятків мільярдів євро інвестицій. Однак без дієвої системи управління та контролю (Management and Control System, MCS) жодне фінансування не надходитиме. Оцінка Європейської комісії у щорічних звітах про розширення протягом 2023–2025 років залишалася незмінною: Україна має «певний рівень підготовки» і продемонструвала лише «обмежений прогрес» у межах Розділу 22.

**Інституційна система: хто в Україні відповідає за регіональний розвиток?**

Перше, що впадає в око зовнішньому спостерігачеві під час аналізу інституційного ландшафту України у сфері регіональної політики, – це його складність і фрагментованість.

На національному рівні відповідальність розподілена між кількома суб'єктами навколо так званого «центру врядування».

Міністерство, відповідальне за розвиток громад і територій, є головним галузевим органом, який формує державну регіональну політику та адмініструє Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР). Водночас Міністерство економіки виконує функції національного координатора Плану України (Ukraine Plan) і, відповідно, відповідає за реформу управління публічними інвестиціями (Public Investment Management, PIM) та значну частину ширшої інвестиційної політики.

Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України, створене у 2023 році, стало ключовим органом із реалізації відповідних заходів. Водночас Офіс Президента України здійснює значний вплив на регіональну політику через призначення керівників обласних державних (військових) адміністрацій, а також шляхом ініціювання нових координаційних структур, зокрема Національної ради з відновлення України.

Критично важливою є Міжвідомча координаційна комісія з питань регіонального розвитку, яка має об'єднати всіх цих суб'єктів за одним столом. Водночас міністерство, яке формує рамки інвестиційної політики, не є тим самим органом, що відповідає за регіональну політику. У деяких сферах спостерігається конкуренція повноважень.

На регіональному рівні ситуація є ще складнішою.

В Україні зберігається подвійна система врядування: призначені обласні державні (військові) адміністрації функціонують

паралельно з обраними обласними радами. Начальник обласної військової адміністрації, призначений Президентом України, та голова обласної ради, обраний депутатами, нерідко можуть мати різні пріоритети. Обласні адміністрації одночасно розробляють регіональні стратегії та відповідають за моніторинг їх виконання. Це створює класичний конфлікт інтересів, коли виконавець оцінює власну діяльність. Обласні ради формально затверджують стратегії, які фактично були підготовлені адміністраціями.

Агенції регіонального розвитку (АРР), які потенційно могли б стати важливим операційним інструментом, функціонують у 22 із 25 регіонів України, однак потребують суттєвого посилення. Їх фінансування є нестабільним, а інституційний статус – не завжди визначеним. На практиці вони нерідко опиняються між протилежними інтересами своїх засновників – обласної державної (військової) адміністрації та обласної ради.

Уся ця картина свідчить про одне: на регіональному рівні Україна не має єдиного юридично уповноваженого та адміністративно спроможного партнера, який був би здатний управляти програмами, ухвалювати рішення щодо проєктів і нести відповідальність за використання коштів. Саме такого партнера вимагає система управління фондами політики згуртованості ЄС.

На місцевому рівні 1 469 територіальних громад, створених у результаті реформи децентралізації, несуть значний обсяг відповідальності – від розроблення стратегій розвитку до управління галузевими питаннями. Проте між повноваженнями та ресурсами існує суттєвий дисбаланс. Хоча податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) є основою місцевих бюджетів, значна частина повноважень, делегованих органам місцевого самоврядування, фінансується за рахунок цільових субвенцій із державного бюджету. Їх розраховують на основі часто застарілих статистичних даних. Крім того, у звітах Європейської комісії про розширення прямо зазначається, що висока плинність кадрів, спричинена мобілізацією, внутрішнім переміщенням населення та міграцією, залишається серйозним викликом для органів місцевого самоврядування.

**Стратегія, просторове планування та відновлення: чому планування не функціонує як єдина система?**

Критичним вузьким місцем у підготовці України до переговорів за Розділом 22 є система документів стратегічного планування. Станом на сьогодні вона більше нагадує не цілісну архітектуру, а сукупність нашарованих стратегій, програм, планів відновлення та документів просторового планування, які існують паралельно на національному, регіональному та місцевому рівнях. На практиці це означає не лише значний обсяг документації, а й нечітку ієрархію, дублювання функцій та слабкі взаємозв'язки між документами, які мали б функціонувати як єдина система.

Це має принципове значення. Політика згуртованості ЄС не ґрунтується на абстрактних деклараціях, а функціонує відповідно до чіткої логіки: стратегічні пріоритети повинні бути пов'язані з конкретними територіями, інструментами фінансування та реальними проєктами. Саме тому для України ключовим завданням є не створення чергового документа, а впорядкування всієї системи таким чином, щоб стратегічне, просторове та відновлювальне планування перестали існувати як окремі світи й натомість стали складовими єдиного процесу.

**Фінансова архітектура: між тактикою відновлення та стратегією розвитку**

Основний національний фінансовий інструмент регіональної політики – Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР) – наочно демонструє всі суперечності існуючої системи. Його діяльність була призупинена у 2022 році, коли ресурси були переорієнтовані на потреби оборони. У 2025 році ДФРР відновив свою роботу, однак у значно менших обсягах: 1 млрд грн, що становило лише близько 0,05 % доходів загального фонду державного бюджету.

Водночас відбулися і позитивні зміни. Відновлення роботи ДФРР у 2025 році супроводжувалося важливими модернізаціями: інтеграцією з DREAM (цифровою екосистемою управління відновленням), узгодженням із реформою

управління публічними інвестиціями, а також створенням нової національної комісії з відбору інвестиційних проєктів. До її складу тепер входять представники асоціацій органів місцевого самоврядування та організацій громадянського суспільства. Це є прямим кроком до реалізації принципу партнерства Політики згуртованості ЄС.

Водночас було скасовано попередню модель, за якої члени Комітету Верховної Ради України з питань бюджету займали щонайменше 50 % місць у складі комісії – механізм, який критикували через потенційний конфлікт інтересів.

Однак фундаментальна суперечність залишається невирішеною: ДФРР опинився між своєю первинною місією довгострокового стратегічного розвитку та новою функцією фінансування відновлення. Спочатку Фонд був створений як інструмент фінансування пріоритетів Державної стратегії регіонального розвитку (ДСРР), однак нині його діяльність переорієнтована на проєкти відновлення. Це створює ризик того, що фінансування спрямовуватиметься на помітне «латання дірок» – відбудову зруйнованої інфраструктури – на шкоду менш помітним, але стратегічно важливим інвестиціям у підвищення конкурентоспроможності регіонів.

Ширша фінансова архітектура регіонального розвитку також мало сприяє забезпеченню передбачуваності. Субвенції, які є основним механізмом фінансування делегованих повноважень, часто ґрунтуються на застарілих методиках розрахунку. Ринок муніципального боргу залишається недостатньо розвиненим: історично менше 2 % територіальних громад виступали позичальниками. Попри позитивні кроки, такі як відновлення середньострокового бюджетного планування на місцевому рівні у 2024 році та заплановане збільшення фінансування ДФРР до 90 млрд грн у 2026–2028 роках, системі й досі бракує того, що має вирішальне значення: стабільності, передбачуваності та стратегічної спрямованості.

**Принцип партнерства: формальність замість діалогу**

Політика згуртованості ЄС ґрунтується на принципі партнерства, закріпленому в Європейському кодексі поведінки щодо партнерства (ЕССР). Це означає обов'язкове активне та змістовне залучення заінтересованих сторін – органів державної влади всіх рівнів, бізнесу, профспілок, організацій громадянського суспільства та академічних установ – на кожному етапі політичного циклу: від підготовки стратегій і відбору проєктів до моніторингу їх реалізації. Це не рекомендація, а юридична вимога.

В Україні реальність суттєво відрізняється від цього стандарту. Залучення заінтересованих сторін залишається переважно епізодичним і формальним. Участь громадськості найчастіше забезпечується через тимчасові робочі або консультативні групи, а не через постійні інституції, наділені реальними повноваженнями. Представники бізнесу та академічної спільноти зазначають, що їхня роль здебільшого обмежується консультаціями, а не справжньою системною участю в ухваленні рішень.

Ця проблема має інституційний характер. Ключовий Закон України «Про публічні консультації» був ухвалений, однак так і не набрав чинності: його введення в дію відкладено до завершення воєнного стану. Крім того, для окремих нових документів, зокрема планів відновлення та розвитку територіальних громад, проведення публічних консультацій навіть не є обов'язковою законодавчою вимогою.

У результаті реалізація принципу партнерства залишається одним із фундаментальних культурних та управлінських перетворень, які Україні ще належить здійснити. Без інституціоналізації партнерства, що забезпечує заінтересованим сторонам не лише можливість бути почутими, а й реальний вплив на процес ухвалення рішень, будь-яка система управління фондами ЄС залишатиметься лише формальною оболонкою.

**Час діяти: запитання, які Україна мусить поставити собі вже зараз**

Проведений командою EasyBusiness за підтримки Програми «U-LEAD з Європою»

аналіз не залишає місця для ілюзій. Для того, щоб Україна була спроможною освоювати кошти ЄС – і це питання не якоїсь абстрактної перспективи, а цілком конкретної інституційної підготовки вже сьогодні, – вона має перейти від фрагментованої системи до цілісної інституційної архітектури.

Досвід Польщі демонструє, що це можливо: сильне центральне міністерство, яке не перебирає на себе реалізацію політики, а забезпечує її впровадження на регіональному рівні; поступове нарощування регіональної спроможності за принципом поетапного розвитку; і, зрештою, передача управління значною частиною коштів політики згуртованості регіонам.

Водночас ця стаття не претендує на надання остаточних відповідей. Її метою є започаткування дискусії. Уже сьогодні Україна стикається з фундаментальними дилемами, які жоден окремий суб'єкт регіональної політики не здатний вирішити самостійно:

**1.Як консолідувати національну відповідальність за регіональну політику?** Чи можливо створити єдиний інституційний центр, подібний до польської моделі, де відповідальність буде зосереджена в одному міністерстві, яке координуватиме як формування політики, так і переговори з ЄС?

**2.Чим має бути Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР): бюджетною програмою чи окремою агенцією?** Чи варто трансформувати головний інструмент фінансування регіонального розвитку в самостійну юридичну особу? Які переваги та ризики має кожен із цих варіантів?

**3.Якою має бути оптимальна роль Агенцій регіонального розвитку (АРР) на етапі підготовки до вступу в ЄС?** Як забезпечити їм стабільний мандат і фінансування, водночас усунувши конфлікт між їхніми засновниками?

**4.Як подолати дуалізм управління на регіональному рівні?** Хто має стати єдиним спроможним і відповідальним регіональним партнером з управління програмами розвитку: орган місцевого самоврядування чи деконцентрований орган державної влади?

**5.Як інституціоналізувати принцип партнерства?** Чи достатньо консультативних груп, чи Україні потрібні постійні моніторингові комітети з реальними повноваженнями, як того вимагає політика згуртованості ЄС?

6.Як забезпечити баланс між відновленням і розвитком? Чи доцільно створити окремий тимчасовий фонд відновлення, щоб захистити стратегічну місію Державного фонду регіонального розвитку?

І найголовніше: Ukraine Facility та її перший і найбільший компонент – План України – уже сьогодні є нашим своєрідним «тренувальним майданчиком». Система аудиту, звітності та надання фінансування за умови виконання визначених вимог, яку Україна наразі вибудовує в межах Плану України, є прямим аналогом інституційної культури, яка буде необхідною для управління фондами політики згуртованості ЄС. Проте поки що ця система залишається централізованою, без належного залучення регіонального та місцевого рівнів до процесів управління й нагляду.

**Діалог, який не можна відкладати**

Інституційна спроможність у сфері Розділу 22 залежить не стільки від формально визначених процедур, скільки від практичних знань і навичок, що набуваються у процесі «навчання через практику». Системи та кадровий потенціал, необхідні для управління мільярдами євро коштів ЄС, не виникнуть за одну ніч. Їх потрібно формувати вже сьогодні – проєкт за проєктом, інституцію за інституцією, рішення за рішенням.

І саме всі ми маємо продовжувати цей діалог і цю роботу: Уряд, Верховна Рада, регіони, територіальні громади, бізнес та громадянське суспільство.

*Матеріали для цієї статті були підготовлені ГО «EasyBusiness» у межах проєкту «Підтримка залучення регіонів до процесу вступу України до ЄС» (Supporting Regional Engagement in Ukraine's EU Accession Process), що реалізовувався за підтримки Програми «U-LEAD з Європою». […].* ***(https://censor.net/ua/blogs/4026917/chomu-regionalna-polityka-yes-ye-nayiskladnishym-vyklykom-yevrointegratsiyi-ukrayiny). – 2026. – 06.10).***

***

**Блог на сайті «Цензор.НЕТ»**

**Про автора:** Марина Ставнійчук, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України

***5 років очікувань: КСУ визнав неконституційними урядові заборони часів ковіду***

Конституційний Суд нарешті поставив юридичну крапку в питанні, про яке я та колеги-правники говоримо вже не перший рік. Рішенням № 4-р/2026 визнано неконституційною норму Закону «Про захист населення від інфекційних хвороб», яка роками дозволяла Уряду самовільно, своїми постановами, вводити обмеження конституційних прав громадян та діяльності бізнесу.

Проблема, про яку я постійно наголошую у контексті якості нашої законотворчості, полягає у системній підміні інституцій. Уряд роками підбирає під себе функції Парламенту, виходячи далеко за межі виконавчої влади. Замість того щоб унормовувати обмеження прав і свобод виключно законами, Верховна Рада фактично самоусунулася й «подарувала» Уряду право діяти на власний розсуд. В результаті країна тривалий час жила в умовах ручного підзаконного управління.

Звісно, це рішення КСУ викликає гірке відчуття «краще пізно, ніж ніколи». Тільки вдумайтеся: подання від Уповноваженого з прав людини пролежало в Конституційному Суді без руху цілих 5 років – із 2021-го! Це відверто цинічно, роками не розглядати просте питання, відповідь на яке для будь-якого фахового правника була абсолютно очевидною! Це рішення треба було ухвалювати вчасно. Жорсткі карантинні заборони вже давно в минулому, але ціна цього судового зволікання виявилася надто високою. Український бізнес зазнав колосальних збитків, чимало підприємств так і не змогли відновитися, а мільйони громадян зіштовхнулися зі свавільним обмеженням своїх базових прав на працю, пересування та медичну допомогу.

Проте юридична цінність цього рішення полягає у майбутньому. Конституційний Суд чітко вказав: будь-які сумніви щодо повноважень влада має тлумачити на користь захисту прав людини. Встановлювати межі, підстави та обсяг обмежень прав має право ВИКЛЮЧНО парламент через ухвалення законів. Повноваження Кабінету Міністрів – це лише технічна конкретизація виконання закону, а не вигадування нових заборон «від себе».

Це рішення має стати тверезим душем для урядовців і нагадуванням, що жодна епідемія чи надзвичайна ситуація не дає права ставати понад Конституцією та перетворювати підзаконні акти на замінник закону ***(https://censor.net/ua/blogs/4026985/ksu-zaboronyv-kabminu-obmejuvaty-prava-gromadyan-ta-biznesu-postanovamy). _-– 2026. – 06.10).***

***

**Блог на сайті «Цензор.НЕТ»**

**Про автора:** Лана Зеркаль, дипломатка, надзвичайна і повноважна амбасадорка

***Питання до влади, які висять у повітрі***

Три речі, які уникають пояснювати: як робиться політика, з чого роблять сосиски і що треба, аби ми цьогоріч отримали ще понад 20 мільярдів євро допомоги від Євросоюзу.

Приділимо останньому належну увагу, трохи зануримося в деталі.

Чи хоче від нас Євросоюз чогось надзвичайного? Чогось скерованого на те, аби позбавити Україну конкурентних переваг чи зробити життя українців гіршим? Ці питання висять у повітрі, бо відповідь на них не дуже зручна для тих, кому вони адресовані.

Візьмімо за основу листа єврокомісарів, надісланого до Верховної Ради в середині вересня, на початку минулої пленарної сесії. Список перелічених там законів умовно ділиться на три однаково важливі для українців категорії: боротьба з корупцією, ефективність роботи державних органів та добробут.

Антикорупційна стратегія 2026-30 – назва говорить сама за себе. У ній ідеться про те, як має розбудовуватися антикорупційна інфраструктура.

З травня – очікує розгляду у Верховній Раді.

Конкурси для вступу на державну службу – це боротьба з феодальними замашками та кумівством.

З квітня триває підготовка у Верховній Раді до другого читання.

Затвердження процедури банкрутства – це створення правової рамки для виходу малого і середнього бізнесу з кризи та підвищення ефективності управління державним майном.

З лютого по вересень 2026 проєкт лежав у Верховній Раді й лише тепер готується до другого читання.

Закон про оцінку майна переводить її на міжнародні стандарти й серед іншого дозволяє адекватне відшкодування збитків.

Понад рік лежав у ВР до першого читання, тепер готується на друге.

Міжнародні експерти з відбору до Рахункової палати не цікавитимуться, з якої партії кандидат до органу, який перевіряє, як витрачають наші податки та міжнародні позики – зокрема на оборону, ліки й відбудову.

У вересні Рада провалила голосування, комітет подав повторно.

Новий Митний кодекс переводить українську митницю на правила ЄС, які стануть запобіжниками для зловживань на митниці. Внесений до Верховної Ради цього літа, зараз лише готується на друге читання.

І це ми говоримо лише про те, що конкретно прив'язане до грошей, а є ще зобов'язання, які Україна має виконати, аби вступити до ЄС. Ідеться, зокрема, про судову реформу, реформу ДБР, незалежну експертизу для НАБУ. Усі ці закони спрямовані на посилення верховенства права в Україні.

На 6 жовтня зволікання вже коштує Україні €5 млрд за планом Ukraine Facility. Ось за що:

– Боротьба з корупцією, ~€1,7 млрд: антикорупційна стратегія, прозорий відбір керівників прокуратури, дисциплінарна відповідальність прокурорів, посилення протидії відмиванню грошей, прозорість переказів криптоактивів.

– Ефективність державного управління, ~€1,6 млрд: зміни до закону про держслужбу, сучасний портал вакансій держслужби, незалежні наглядові ради та корпоратизація держпідприємств, незалежний статус енергорегулятора НКРЕКП, відновлення закону про державну допомогу.

– Добробут громадян, ~€1,8 млрд: спрощене банкрутство для малого й середнього бізнесу, стратегія захисту прав людини, захист від шахрайства з платіжними картками, дорожня карта лібералізації ринків газу й електроенергії, вимоги до енергоефективності будівель.

Про те, як гальванізувати процес ухвалення законів у парламенті, я вже писала. Разом із тим уряд Корецького заявив, що на кінець вересня із 42 запланованих рішень виконано вже 17. Решту 25 пообіцяв завершити до 15 жовтня, тобто за 9 днів.

І тут питання не в тому, наскільки негативно в Брюселі сприймають затягування Україною ухвалення обіцяних законопроєктів. А в тому, як до цього ставимося ми самі. Адже йдеться не тільки про гроші. Кожен із вищезгаданих законів сприятиме створенню належних правових рамок, усуненню зловживань і зменшенню корупції. Що саме по собі сприятиме і бізнес-клімату, і тому, що гроші не зникатимуть мішками***(https://censor.net/ua/blogs/4027036/zerkal-pro-vymogy-bryusselya-ta-borgy-rady-za-programoyu-ukraine-facility). – 2026. – 06.10).***

***

**Блог на сайті «Українська правда»**

**Про автора:** Марина Ставнійчук, член Європейської комісії за демократію через право (Венеційська комісія) від України (2007-2013 рр.). Заслужений юрист України, кандидат юридичних наук

***Бронювання під час війни: хто відповідатиме за рішення, що зупиняють підприємства?***

Статус критично важливого підприємства надають на визначений строк до одного року. Він має забезпечувати стабільні умови для роботи й можливість планувати виробництво. Але за 2026 рік Кабмін уже шість разів змінював постанову N76, яка регулює бронювання та визначення критично важливих підприємств. Це абсолютний правовий хаос і знущання

над бізнесом. Тепер уряд знову повернувся до цього питання: 13 жовтня схвалив зміни з доопрацюванням. Остаточних квот поки немає. Але серед пропозицій знизити ліміт бронювання для оборонних та енергетичних підприємств зі 100% до 85%, для частини комунальних – із 75% до 60%. На основі чого базуються ці цифри невідомо.

Але коли правила змінюють кілька разів на рік, то річний статус не забезпечує підприємству правової визначеності. Бізнес не може належно планувати виробництво, кадрові потреби й виконання державних завдань. А відсоток у таблиці не пояснює, скільки працівників може втратити конкретне підприємство, перш ніж це позначиться на його роботі.

На початку повномасштабної війни єдиних зрозумілих критеріїв визначення критичності тривалий час не було. Рішення нерідко залежали від розсуду місцевої влади, що створювало ґрунт для зловживань. Згодом держава запровадила централізовані критерії, і процедура почала працювати системніше. Але її так і не зробили раціональною.

Щоб отримати статус критично важливого, підприємства збирають довідки від податкової, ТЦК та інших державних органів. Потім ті самі органи повторно перевіряють інформацію, яку самі ж надали. Це не контроль, а повний абсурд і дублювання роботи, яке виключно ускладнює процедуру і для підприємств, і для держави.

Тепер уряд пропонує додати ще один рівень погодження: рекомендацію нового Координаційного центру за участю СБУ, ГУР, Служби зовнішньої розвідки та Національної поліції. Але це не просто юридично нікчемне рішення – так уряд намагається скинути на силовиків відповідальність за непопулярні чи руйнівні рішення. Замість того, щоб керуватися економічною логікою, розрахунками й прогнозуванням, чиновники змушують силові відомства оцінювати те, на чому вони не повинні спеціалізуватися. Надаючи силовикам невластиві їм функції та перекладаючи на них тягар економічних рішень, уряд не лише ламає систему держуправління, а й підриває довіру суспільства до правоохоронних і безпекових структур.

За мобілізаційну діяльність і економіку країни відповідає уряд, а не силовики! Закон про мобілізаційну підготовку та мобілізацію чітко визначає повноваження державних органів, але не наділяє силові відомства правом вирішувати, які підприємства є критично важливими для економіки. Підзаконною постановою Кабміну не можна наділити їх повноваженнями в обхід закону – таке перекладання відповідальності грубо суперечить чинному законодавству.

А ще постає питання соціальної справедливості. У нових пропозиціях уряд зосередився на підприємствах, які виробляють реальний продукт, сплачують податки, дають людям роботу й забезпечують потреби країни. Водночас не видно аналогічного перегляду умов бронювання для громадських організацій, що перебувають під іноземним впливом і співпрацюють з іноземними фондами. Якщо держава змінює правила заради «справедливості», вона має пояснити, чому власна економіка та виробники опиняються під новими ударами, а грантовий сектор залишається поза будь-якими перевірками.

Проблема бронювання не існує окремо від стану економіки. Уряд не робить нічого для стабілізації цін на аграрному й паливному ринках, не зупиняє кризу в хімічній промисловості, а металургію вже фактично загнали у глухий кут. Росія б'є по логістиці, торгівлі та енергетичній інфраструктурі. А рішення уряду, який не прогнозує наслідків навіть на крок уперед, додатково послаблюють підприємства, що ще працюють, формують бюджет і дають людям заробіток.

Коли до цих проблем додають скорочення бронювання й нові погодження, складається враження, що ключові галузі навмисно доводять до занепаду. Це і є пряма логіка «партії війни»: вимагати від людей і підприємств дедалі більше, не думаючи, на чому триматимуться економіка й життя країни після війни. Війна не може перетворитися на війну заради війни – до останнього українця і до останнього підприємства.

Повна невизначеність від уряду і для аграріїв. Спочатку поширювали інформацію

про спрощення процедури й автоматизоване оформлення. А з 18 жовтня набирають чинності нові галузеві критерії, за якими Мінагрополітики визначатиме, чи має підприємство важливе значення для аграрної галузі й може претендувати на статус критично важливого. Водночас Кабмін пропонує змінити загальні правила бронювання. Уряд має пояснити, як ці рішення узгоджуються між собою і як аграрні підприємства зможуть бронювати працівників, від яких залежить сезонна робота. Нові галузеві критерії не означають автоматичного надання статусу.

Для аграріїв це не абстрактна дискусія про процедури. Урожай потрібно вчасно зібрати, техніку – ремонтувати, тварин – доглядати щодня. Комбайн без механізатора не працює, а працівника іншої спеціальності не можна просто поставити на його місце. Аграрні підприємства мають годувати країну. Хто збиратиме врожай і забезпечуватиме роботу господарств, якщо рішення про потрібних працівників залежатиме від іще одного чиновницького погодження?

Фіктивну критичність і незаконне бронювання потрібно виявляти та припиняти. Але загальне зменшення квот не викриває зловживань. А додаткова рекомендація без чітких критеріїв не робить систему справедливішою – вона лише створює черговий корупційний бар'єр для підприємства, яке змушене доводити свою важливість.

Перш ніж змінювати правила, уряд має оприлюднити розрахунки щодо квот, пояснити наслідки для критичних галузей і визначити перехідний порядок для чинних бронювань. Підприємства повинні розуміти правила наперед і мати змогу планувати роботу.

Виробництво зброї, відновлення електрики й збирання врожаю не можуть чекати, поки державні органи узгодять між собою процедури. Держава, яка вимагає від підприємств результату, має встановлювати правила, за якими цей результат можна досягти ***(https://blogs.pravda.com.ua/authors/stavniychuk/6ad0a73834ab4/). – 2026. – 15.10).***

***

**Рубрика «Коментарі на сайті «Юридичної газети»**

**Про автора:** Микола Ковальчук, «L.I.GROUP» адвокат, арбітражний керуючий, старший партнер

***Законопроєкт № 15024: як спростити банкрутство малого бізнесу і не втратити довіру***

У кожного арбітражного керуючого є свій список справ, які не мали тривати роками. У мене він довгий: «мертві» ФОП без стола і стільця, магазини на чесному слові постачальника, кредитори, які самі ледве зводили кінці. Тому «спрощене банкрутство для малого бізнесу» я чую не як гасло, а як обіцянку, яку ринок уже давав. І зривав. Сьогодні очолюю Раду арбітражних керуючих Київської області, тож № 15024 читаю не як спостерігач.

16 вересня Верховна Рада прийняла № 15024 за основу з доопрацюванням. Це ще не закон, але вже прострочений індикатор Ukraine Facility з дедлайном у першому кварталі 2026-го, тож бажання ухвалити швидко буде сильнішим за бажання ухвалити добре. Саме зараз вирішується, чи стане процедура виходом для чесного підприємця, чи дешевим закриттям папки, після якого незадоволені прийдуть не до депутата, а до керуючого.

Спрощена процедура малому бізнесу потрібна. Оприлюднена редакція – сира: розумні рішення про строки поруч із нормами, що послаблюють кредитора й ускладнюють пошук недобросовісності.

До процедури пускають мікро– і малі підприємства: до 10 працівників і 2 млн євро доходу або до 50 і 10 млн. Плюс рік у реєстрі, відсутність зарплатного боргу та спорів із частини другої статті 7 Кодексу, стеля боргу – 2000 мінімальних зарплат для юридичної особи і 1000 для ФОП: 17,29 і 8,65 млн грн за мінзарплатою 2026 року. Дрібниця: для ФОП стелю рахують «за даними останньої фінансової звітності», якої ФОП не складає. У жовтні 2025-го на X Форумі з конкурсного права автори ще говорили про три роки діяльності і

150 днів; у тексті – рік і 180, і чому фільтр схуд утричі, пояснювальна записка мовчить.

Календар жорсткий: 180 днів без продовження, 20 днів на вимоги, підсумкове засідання – не пізніше 45-го дня. Комітету кредиторів немає. Керуючий обов'язковий, гонорар – 8 і 4 мінімальні зарплати авансом від заявника: 69 176 і 34 588 грн.

Для простої справи це полегшення: два-три кредитори, майно «чисте», ніхто не ховає касу. Суд не розбирає вимоги, які боржник і керуючий узгодили, а інші не заперечили. Добросовісність уперше звучить не як мораль, а як умова. Сумлінний ФОП може вийти і знову працювати. Юридична особа частіше просто припиняється – і ліквідація не знімає боргу з поручителя та питань до керівника.

**Досі – пристойно. Далі те, що кожен арбітражний керуючий знає не з чуток.**

За 35 чи 69 тисяч гривень колега має відпрацювати як метеор: відкрити справу, зібрати масу, перевірити вимоги й добросовісність, продати майно, відзвітувати – за півроку. Стаття 142 вимагає шукати приховані активи і правочини за три роки, а поглиблений аналіз – на вимогу і за рахунок кредиторів. Дрібні кредитори рідко скинуться на роботу, плодами якої скористаються всі. Тоді перевірка стає формальною, а формальна Аванс платить заявник, фонду для справ без активів немає, зменшити гонорар можна за згодою керуючого – тобто демпінгом. У Львові на травневому форумі АПУ мій партнер Артур Мегеря казав просте: аванс закриває шість місяців, далі потрібен відсоток від реально погашених вимог. Без інтересу до знайденого майна керуючий стає нотаріусом закриттяперевірка у спрощеній процедурі – не спрощення. Це сліпа зона.

Аванс платить заявник, фонду для справ без активів немає, зменшити гонорар можна за згодою керуючого – тобто демпінгом. У Львові на травневому форумі АПУ мій партнер Артур Мегеря казав просте: аванс закриває шість місяців, далі потрібен відсоток від реально погашених вимог. Без інтересу до знайденого майна керуючий стає нотаріусом закриття..

Невдоволені кредитори будуть завжди. Але непогашений борг чи сплив строку самі собою не доводять порушення. Кодекс вимагає враховувати вину: що керуючий мав зробити, що міг і чому не вийшло.

**Довіра кредитора ламається ще в п'яти місцях.**

Кредитор відкриває спрощене провадження лише за письмовою згодою боржника; мовчання згодою не є. Тобто боржника, який зник, треба спершу знайти і попросити дозволу його збанкрутити. Чесна назва – добровільний вихід, а не прискорене стягнення.

У превентивній реструктуризації відсутність «належно повідомленого» незабезпеченого кредитора на зборах зараховується як підтримка плану. Ярлик «надіслано» не дорівнює прочитаному плану. Без доведеного вручення це голос, якого людина не віддавала.

Висновок про добросовісність і заперечення кредитора подаються не пізніше ніж за п'ять днів до підсумкового засідання. Дати збігаються. Якщо висновок принесли в останній день, кредитор читає його в коридорі.

Найгостріше лежить поза 180-денною колією, у загальній процедурі для фізосіб. Нова частина третя статті 137: якщо погашення боргів фізособи триває понад три роки, суд звільняє її від незабезпечених боргів. Без перевірки добросовісності, без зв'язку з тим, скільки погашено, без оцінки поведінки. Це прямий стимул не працювати з керуючим, а чекати. Експертне управління апарату Ради вже назвало норму неузгодженою з балансом інтересів. Та сама логіка списання за мовчанням – і в статті 33-30 для невиконаного плану реструктуризації.

Стаття 148 дозволяє перейти в загальне провадження, якщо критерії не збіглися або строк сплив, і якщо є майно на витрати. Недобросовісність як окрему підставу переходу не названо. Закрити таку справу на 180-й день – подарувати час тому, хто грав нечесно.

Прогноз невтішний: у більшості справ процедура затягнеться, бо так живе звичайне банкрутство: не вручили, не знайшли майно, з'явився новий кредитор, оскаржили продаж. 180 днів без запасного виходу не прискорюють справу, вони ставлять розвилку: або формально закрили, або почали загальне майже з нуля.

Це не привід ховати процедуру. Це привід не обманювати себе.

**До другого читання потрібно не двадцять правок, а кілька точних.**

Сплив 180 днів не обриває справу в порожнечу: або завершення за готовим планом, або перехід у загальне зі збереженням визнаних вимог. Недобросовісність – пряма підстава такого переходу.

Презумпція згоди – лише після підтвердженого вручення і окремого строку на заперечення після висновку керуючого.

Мінімальна перевірка активів і правочинів – у базовій роботі керуючого. Фіксований аванс – плата за адміністрування, відсоток від погашеного – плата за знайдене.

Звільнення від боргів – лише добросовісному. Виконав, істотно порушив, об'єктивно не зміг, ухилився – чотири різні наслідки.

Вето боржника – лише для мікробізнесу без активів. Якщо є застава, а на належне повідомлення немає відповіді, кредитор не повинен стояти під дверима з листом згоди

Директива 2019/1023 дає орієнтир другого шансу і водночас вимагає фільтра недобросовісності; списувати борг за мовчанням кредитора вона не просить. Українські 180 днів – наше рішення, не брюссельська норма.

Є річ, яку в цій дискусії постійно гублять. Кредитор малого підприємства часто сам малий підприємець: постачальник, орендодавець боксу, перевізник із двома фурами. Захищаючи одного «малого», легко вдарити іншого – і спрощення стає не другим шансом для економіки, а перекладанням збитку на сусіда по ринку.

Я за спеціальну процедуру. Я проти ілюзії, що швидкість сама себе обслужить. Будь-який фахівець має бути вмотивований фінансово, і арбітражний керуючий не виняток: без мотивації не буде ні бажання працювати, ні результату. Процедура має стати дешевшою за сьогоднішню і не дешевшою за перевірку, після якої керуючий готовий поставити прізвище під звітом і витримати скаргу. Бо скаргу, як завжди, принесуть саме йому ***(https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/zakonoproekt--15024-yak-sprostiti-bankrutstvo-malogo-biznesu-i-ne-vtratiti-doviru.html). – 2026. – 30.09).***

***

**Рубрика «Коментарі на сайті «Юридичної газета»**

**Про автора:** Зорян Павлів, «Main Business Partner» юрист

***Відстрочка у зв'язку з народженням дитини: законопроєкт №15541***

У серпні цього року у Верховній Раді України було зареєстровано законопроєкт №15541, який передбачає внесення змін до статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

Його ініціатор пропонує доповнити частину першу цієї статті новим пунктом 31, яким буде передбачено, що не підлягають призову на військову службу під час мобілізації військовозобов'язані, які мають дитину віком до 1 року. Фактично йдеться про право на оформлення відстрочки при народженні дитини.

Доцільність запропонованої норми

Перший рік життя дитини потребує значної залученості обох батьків. Така норма дала б змогу врахувати інтереси сім'ї саме тоді, коли особливо важливою є участь батька у догляді, вихованні та матеріальному забезпеченні родини. Водночас це не означає автоматичного звільнення від військового обов'язку, а лише тимчасове відтермінування призову на період до досягнення дитиною одного року.

Які недоліки має законопроєкт №15541

Попри запропоновану додаткову гарантію для сімей з малолітніми дітьми, зазначений документ не деталізує низку практичних питань його реалізації. Зокрема, потребує чіткого врегулювання питання, з якого саме моменту обчислюється річний строк, якими документами підтверджується право на відстрочку та як вона оформлюватиметься в електронному реєстрі. Це важливо, бо на практиці саме процедура підтвердження права на відстрочку часто стає окремою проблемою.

Також законопроєкт фактично прив'язує право лише до самого факту народження дитини, не враховуючи різні сімейні обставини. Наприклад, не зовсім зрозуміло, чи однаково

застосовуватиметься така підстава до батька, який фактично проживає з дитиною і бере участь у її вихованні, та до особи, яка формально зазначена батьком, але фактично не проживає з дитиною. Окремого врегулювання потребує і співвідношення цієї підстави з вже існуючими підставами для відстрочки.

Поточний статус законопроєкту

Станом на сьогодні документ перебуває на опрацюванні у профільному комітеті Верховної Ради України та ще не є чинною нормою законодавства. Тому остаточні умови надання відстрочки та порядок її оформлення залежатимуть від результатів подальшого розгляду документа та його останньої редакції ***(https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/vidstrochka-u-zvyazku-z-narodzhennyam-ditini-zakonoproekt-15541.html). – 2026. – 02.10).***

***

**Рубрика «Коментарі на сайті «Юридичної газети»**

**Про автора:** Крістіна Шаповалова, «Eterna Law», партнерка

***Компенсації за знищене майно та воєнне страхування: що змінила для бізнесу постанова КМУ №1157***

17 вересня 2026 року Уряд ухвалив постанову №1157, яка розширює державну програму підтримки бізнесу. Зміни стосуються двох напрямів: часткової компенсації за пошкоджене чи знищене майно та часткової компенсації страхових премій за договорами страхування від воєнних ризиків.

**Компенсація за майно: більше видів майна і територій**

До територій підвищеного ризику тепер належать також Київ і Київська область. Отже, програмою зможуть скористатися й підприємства столичного регіону.

Програма поширюється й на рухоме майно, яке рухається транзитно через території підвищеного ризику.

Тепер можна отримати компенсацію за резервуари для пального, сільгосптехніку, вантажівки та причепи (напівпричепи) масою понад 7,5 тонни. Так само компенсують пальне і транспорт зі статусом пересувного акцизного складу. Для аграріїв, перевізників і паливного ринку це відчутна зміна.

Для пального більше не потрібно підтверджувати право власності. Щодо іншого майна діє просте правило: якщо Агентство може отримати дані з державних реєстрів, від бізнесу ці документи не вимагатимуть.

**Компенсація страхової премії: вищий ліміт**

Ліміт компенсації страхової премії для одного підприємства збільшено з 3 до 5 млн грн на рік. Цей ліміт спільний для всіх договорів страхування. Кожна виплата впродовж року зменшує суму, яка ще залишається доступною.

Змінився й порядок подання повідомлення до Агентства, тепер його складає сам страховик та підтверджує, що договір і підприємство відповідають вимогам програми.

**Що варто врахувати**

Більшість нововведень діє з 22 вересня 2026 року, тобто з дня опублікування постанови. Норми про перевірку учасників почнуть діяти через 30 днів. Водночас із 22 жовтня 2026 року програма буде закрита для компаній, яких притягнули до відповідальності за корупцію або антиконкурентні дії. Агентство перевірятиме це самостійно через реєстри. Якщо компанії відмовлять із цих підстав, їй повернуть сплачені внески ***(https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/kompensaciyi-za-znishchene-mayno-ta-voenne-strahuvannya-shcho-zminila-dlya-biznesu-postanova-kmu-115.html). – 2026. – 02.10).***

***

**Рубрика «Коментарі на сайті «Юридичної газети»**

**Про автора:** Руслан Рябко,»PRAGNUM» адвокат

***Арешт і списання коштів боржників: нові правила виконавчого провадження***

З 23 жовтня 2026 року набирає чинності Закон України від 07.04.2026 № 4833-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку

виконання судових рішень, рішень інших органів та цифровізації окремих етапів виконавчого провадження».

Цим Законом внесено зміни до багатьох нормативних актів, що регулюють порядок примусового виконання судових рішень. Як зазначено у пояснювальній записці до проєкту Закону, виникла необхідність в осучасненні, цифровізації та оптимізації процесів звернення стягнення на майно та кошти боржника.

З цією метою Міністерство юстиції України внесло зміни до Порядку автоматизованого арешту коштів/електронних грошей боржників на рахунках/електронних гаманцях, відкритих надавачами платіжних послуг з обслуговування рахунків, емітентами електронних грошей від 16 квітня 2019 року № 1203/5.

Головна новела для боржників полягає в тому, що відтепер в автоматичному порядку відбуватиметься не лише арешт грошових коштів на рахунках, а і їх примусове списання. Раніше між арештом коштів та їх списанням з рахунку боржника міг проминути значний час. Саме на скорочення цього проміжку часу спрямовані зміни. Тепер арешт коштів і їх списання відбуватимуться одночасно.

Це стане можливим завдяки тісній електронній взаємодії Автоматизованої системи виконавчого провадження (АСВП) та інформаційних систем надавачів платіжних послуг (ІСНПП), до яких належать банки, інші фінансові установи, небанківські надавачі платіжних послуг та емітенти електронних грошей.

Після внесення змін надавачі платіжних послуг зобов'язані щогодини протягом робочого часу перевіряти, чи не надійшли запити на інформацію від органу примусового виконання рішень в АСВП. Вони також мають надати відповідь виконавцю не пізніше ніж протягом однієї години робочого часу.

Такі нововведення ускладнять боржникам можливість безпечно зберігати кошти на електронних гаманцях або в небанківських фінансових установах. Раніше багато хто був переконаний, що розміщення коштів на електронних гаманцях фактично унеможливлює їх стягнення державним чи приватним виконавцем (принаймні хоч на деякий час). Відтепер, зважаючи на те, що цифрова взаємодія між АСВП та ІСНПП відбуватиметься за лічені години, такої впевненості більше немає.

Важливо підкреслити: внесені зміни стосуються лише порядку цифрової взаємодії виконавців із надавачами платіжних послуг. Закон № 4833-IX не визначає і не диференціює категорії боргів, які стягуватимуться за оновленою процедурою. Отже, зміни поширюються на всі виконавчі провадження, відкриті на підставі виконавчих документів, перелік яких міститься у статті 3 Закону України «Про виконавче провадження». Йдеться і про кредити, і про аліменти, і навіть про штрафи за порушення Правил дорожнього руху.

Так само Закон не розмежовує рахунки, до яких застосовується нова процедура. Зміни стосуються всіх рахунків боржника, які виконавець зможе виявити в межах виконавчого провадження.

Можемо стверджувати, що внесені зміни суттєво підвищують ефективність примусового виконання судових рішень. Завдяки автоматичному арешту з одночасним списанням коштів та швидкій електронній взаємодії між АСВП і надавачами платіжних послуг процес стягнення стає значно оперативнішим. Будь-які кошти на рахунках і електронних гаманцях тепер стають доступними для стягнення в лічені години. Це суттєво ускладнює боржникам можливість приховувати майно від державних і приватних виконавців та посилює захист прав стягувачів ***(https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/aresht-i-spisannya-koshtiv-borzhnikiv-novi-pravila-vikonavchogo-provadzhennya.html). – 2026. – 16.10).***

***

**Блог на сайті «Судово-юридична газета»**

**Про автора:** Антоніна Славицька, народний депутат України

***Хотіти більшого. Що не так із висновком Венеційської комісії щодо іноземців, які обиратимуть членів ВККС***

*Чого насправді хоче Венеційська комісія, чому її вимоги надмірні і чи правильно зробили*

*Сполучені Штати, відмовившись від участі у роботі цієї організації.*

Венеційська комісія позитивно оцінила залучення міжнародних експертів до добору нового складу Вищої кваліфікаційної комісії суддів, оновлення якого заплановане на 2027 рік. Передбачається, що добір проводитиме другий склад конкурсної комісії, до якого входять представники, висунуті на міжнародному рівні. Їхню участь начебто передбачено на «обмежений період» – до відновлення звичайної національної процедури.

Це – офіціоз. А далі я своїми словами поясню, чого насправді хоче від нас «Венеційка», чому її вимоги надмірні і чи правильно зробили Сполучені Штати, відмовившись від участі у роботі цієї організації.

**Чим не догодив урядовий законопроєкт?**

Почнемо з того, що у червні 2027 року спливають повноваження майже всього складу Вищої кваліфікаційної комісії суддів (ВККС). Є потреба в обранні нових членів органу, який оцінює суддів і добирає кандидатів на посади. Щоб це було можливо зробити, новий прем'єр Сергій Корецький вніс на розгляд Ради законопроєкт №16018-1 – про внесення змін до закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо удосконалення конкурсних процедур на зайняття посади члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та члена Вищої ради правосуддя, який є альтеративним до аналогічної ініціативи, внесеної народними депутатами.

Що пропонує Корецький?

Поміж іншого, законопроєкт описує принципи формування конкурсної комісії щодо відбору членів ВККС : «Другий склад конкурсної комісії формується з трьох осіб з числа суддів або суддів у відставці, запропонованих Радою суддів України, та трьох осіб, не менше один з яких є громадянином України, запропонованих міжнародними та іноземними організаціями, які відповідно до міжнародних або міждержавних угод протягом останніх п'яти років надають Україні міжнародну технічну допомогу у сфері судової реформи та/або запобігання і протидії корупції. Такі міжнародні та іноземні організації погоджують пропозицію спільного списку кандидатів».

Таким чином, пропонується, щоб до конкурсної комісії входило троє міжнародних експертів, щонайменше один з яких є громадянином України, та троє делегатів з числа діючих суддів або суддів, що перебувають у відставці.

Важливо, що за більш-менш за аналогічним принципом подібні комісії працювали і раніше, тобто поки що ми не бачимо нічого нового. Хоча це не зовсім так. Нове полягає в тому, що викладене у законопроєкті не сподобалося Венеційській комісії.

25 вересня Венеційська комісія разом із Генеральним директоратом з прав людини та верховенства права Ради Європи оприлюднила терміновий висновок щодо згаданого законопроєкту. Головна думка проста: повернення міжнародних експертів до конкурсу вітається, але в нинішній редакції законопроєкту це радше формальність. За словами Комісії, в урядовій версії механізм «зберіг би форму, але не суть» того, що передбачають євроінтеграційні зобов'язання України.

Натомість Венеційська комісії хоче ось чого:

Прибрати норму про те, що за квотою міжнародних партнерів у комісії має бути принаймні один громадянин України. Це, мовляв, послаблює механізм роботи конкурсної комісії.

Натомість посилити роль міжнародної компоненти у складі конкурсної комісії Венеційка пропонує ось яким чином: необхідно, аби і щодо доброчесності, і щодо компетентності, і щодо фінального списку для ухвалення рішення були дані чотири голоси, з яких щонайменше два – від міжнародних членів. Тобто від нас чекають, що ухвалення остаточного вердикту щодо кандидатів до складу ВККС залежатиме саме від міжнародних експертів.

Вилучити норму про можливість заміщення міжнародників українськими органами. Йдеться про те, що у разі коли партнери не надають кандидатів до комісії, замість них квоту може заповнити Рада прокурорів, Рада адвокатів і Національна академія правових наук. Венеційка вважає це неможливим і

пропонує у разі виникнення такої ситуації продовжити подання для міжнародних організацій або, у крайньому разі, передати це право нейтральному суб'єкту (щоправда, не уточнюючи, хто б це міг бути).

Продовжити терміни роботи конкурсної комісії. Тобто передбачити, що вона працюватиме не фіксований термін, а поки не виконає своє «завдання». При цьому відбір треба оголошувати щонайменше за шість місяців до закінчення повноважень, а чинні члени ВККС мають працювати до призначення наступників.

Надати комісії можливість самотужки збирати й аналізувати інформацію про кандидатів. Венеційська комісія наголошує: перевірити доброчесність кандидатів без власної аналітичної спроможності неможливо. Тому Комісії потрібна аналітична підтримка, підзвітна лише їй.

**Реакція на вимоги**

В цілому прагнення Венеційської комісії збільшити питому вагу іноземців, а таких рішень, які вони ухвалюють, є зрозумілим. Але це побажання можна розглядати у двох площинах. Перша: а чи є конституційними подібні вимоги? Друге: навіть незалежно від відповіді на перше запитання, чи є таке насичення міжнародними експертами ефективним та результативним, і що про це каже попередній досвід?

В цій історії є й фінансовий момент: влітку ЄС включив необхідність ухвалення подібного законопроєкту до плану Ukraine Facility. Тобто йдеться про фінансову підтримку України, яка упродовж 2024-2027 років має сягнути 50 млрд євро.

Отже, Україні пропонують вкотре стиснути зуби і закрити очі на те, що рішення у царині судочинства стосовно органів суддівського врядування фактично будуть ухвалювати іноземці. Бо черговий транш фінансування залежить від того, як і коли буде переобрана ВККС. Сама ж Венеційка зазначає, що залучення міжнародних експертів начебто не порушує український суверенітет, а всі необхідні запобіжники вже передбачені в існуючому законодавстві.

Вона також вважає, що тимчасовий характер міжнародної участі визначається «завданням, для якого її запроваджено, а не фіксованою датою». Тобто саме по собі закінчення встановленого законом строку не є причиною відмовлятися від міжнародних експертів. Спочатку Україна має провести «належну реформу» національних органів, які надалі переберуть на себе формування ВККС – і лише після цього повертатися до звичайної процедури без міжнародної участі.

Ось тут і варто згадати відому істину: немає нічого більш постійного, аніж тимчасове. Саме так «тимчасова» міжнародна участь у формуванні ВККС ризикує перетворитися на безстрокову. Бо критерій «належної реформи» – розмитий, так само незрозумілим є й те, а хто визначає ступінь цієї «належності». Це виглядає як замкнене коло.

Що стосується того, що залучення іноземців на фактично постійній основі, на думку ВК, не порушує суверенітету держави, адже це є «суверенне рішення» парламенту, можна зауважити наступне. Не має сумнівів, що Верховна Рада України є повністю легітимним органом державної влади під час воєнного стану згідно з українським законодавством та міжнародними нормами. Водночас під тиском зовнішніх обставин та факторів (зокрема необхідності пошуку фінансування в умовах воєнного стану та зруйнованої економіки) парламент, який через обставини війни залишився в поточному скликанні поза строком, дійсно вимушено підтримує окремі вимоги Європейської комісії, які не стосуються імплементації директив, а скоріше пов'язані із лобізмом так званих активістів, які отримують гранти для проведення тих чи інших «реформ».

Але це дуже сумнівна історія з точки зору «суверенного рішення». Коли строк повноважень парламенту de facto вичерпано, а рішення ухвалюються під тиском зовнішніх обставин і в інтересах зовнішніх же гравців, – називати це «суверенним вибором» можна лише з великою натяжкою.

**А чи все іноземці роблять правильно?**

Припустимо навіть, що ми вчергове погодимося на запропоновану схему, але тут

на порядку денному постає те друге питання, яке я сформулювала вище: а чи є ефективними всі попередні заходи, які були здійснені в тому числі за рекомендаціями Венеціанської комісії та наших власних антикорупційних органів? Коли нам вкотре нагадували про те, що на кону – членство в ЄС та / або фінансові вливання?

Відповідь на це питання є такою: упродовж 2025-2026 років понад 70 суддів зверталися до Верховного Суду з позовами проти ВККС, звинувачуючи її в махінаціях та непрозорому нарахуванні балів під час конкурсних процедур.

На окрему згадку заслуговує триваючий і по цей час скандал, який отримав назву «раімовщина». Він пов'язаний з прізвищем Руслана Раімова, діючого помічника голови ВККС Андрія Пасічника. За його участі ВККС так проводила конкурс на обіймання суддівських посад, що переможцями стали наближені до ВККС та ВРП люди.

У парламенті була навіть створена тимчасова слідча комісія (ТСК) під головуванням нардепа Сергія Власенка, котра й зайнялася вивченням цього інциденту. «Особливе занепокоєння викликає участь у конкурсах родичів, помічників та інспекторів членів ВККС і ВРП, які продемонстрували непропорційно високі результати на тих етапах конкурсу, де оцінювання кандидатів здійснювалось безпосередньо членами ВККС. Успішне проходження усіх етапів конкурсів дружинами членів ВККС та ВРП, а також самими членами ВРП створює враження привілейованого доступу до посад та підриває довіру до прозорості конкурсних процедур», – зазначається у звіті ТСК.

Але якщо добре подумати, то що ми знаємо не лише про теперішніх членів ВККС, а й про самих міжнародних експертів, котрі контролюють процес створення органів суддівського врядування? Приміром, Етична рада Вищої ради правосуддя (ВРП) має у складі трьох іноземців, серед яких, приміром, Лавлі Перлінг – заступниця голови Етичної ради, колишня генеральна прокурорка Естонії. Довкола неї свого часу виник скандал щодо суміщення нею політичної та прокурорської діяльності. А Роберта Корді (тепер, щоправда, вже колишнього члена Етичної ради) підозрювали у шахрайстві та використанні чужого номера соціального страхування в США. Таким чином, особи, покликані стежити за дотриманням чужих законів, порушували власні у власних країнах. Але Венеційська комісія все одно наполягає на умовно їх присутності.

Так навіть якщо ми розміняємо суверенітет на беззаперечне виконання подібних рекомендацій ВК, то вочевидь – все одно не отримуємо бажаний результат. Тобто не отримуємо на виході прозорі процедури, заповнені суддівські вакансії та суддів, які ухвалюють винятково зважені рішення і не є поміченими в будь-яких скандалах. На тлі всього цього загострюються дебати про те, наскільки незалежним є процедури формування суддівського корпусу та чи не втрачають вагу голоси «міжнародних експертів». А вони її, що очевидно, таки втрачають.

І тут виникає ще одне питання: а хто взагалі готує проекти висновків для Венеційської комісії? Відчуття таке, що цей проєкт висновку ВК писали наші отримувачі міжнародної технічної допомоги (бо Комісія, готуючи свої висновки по Україні, завжди зазначає, що обговорює їх з не названими представниками «громадянського суспільства») – тобто люди, які не мають ані формального мандата від українського суспільства, ані реальної відповідальності за наслідки.

Складається враження, що це саме вони пишуть текст, який потім «Венеційка» лише затверджує. І цей текст стає для України майже обов'язковим до виконання під загрозою втрати фінансування. Це не експертиза. Це – паралельне нормотворення в інтересах тих, хто його ініціює.

Водночас профільний комітет Верховної Ради з питань правової політики рекомендував не урядову, а депутатську версію законопроєкту щодо повернення «міжнародних експертів» до комісії із відбору членів ВККС, який парламент розгляне найближчим часом.

В рішенні комітету окремо зафіксована необхідність розглянути висновки Венеційської комісії під час подальшої роботи над законопроектом, зокрема при його підготовці до другого читання.

Отож, певне ставлення наші законодавці до вимог ВК засвідчили. А тим часом у США відбулися дещо інші процеси.

Навіщо потрібна Венеційська комісія та що про неї думають у США?

Почнемо з того, що Венеційська комісія (офіційна назва – Європейська комісія за демократію через право) замислювалася як орган, який допомагатиме країнам приводити їхні закони та Конституції у відповідність до європейських стандартів у сферах демократії, прав людини та верховенства права. Тобто як авторитетний незалежний дорадчий орган при Раді Європи, що складається з провідних експертів у галузі конституційного та міжнародного права.

Але нині точаться розмови про надмірну політизацію «Венеційки», причому така критика на її адресу лунає з різних країн. Перш за все, Комісії закидають інституційну вразливість і, зокрема, недоліки методу відбору її членів. Бо членів Венеційської комісії висувають держави-учасниці, і Комісія не завжди може ефективно відфільтрувати кандидатів, які можуть бути політично ангажованими.

Дослідники зазначають, що цей інституційний недолік поглиблюється небажанням Комісії застосовувати власні вимоги до членства та принципів поведінки її представників. У результаті до складу органу можуть потрапляти люди, чия діяльність пов'язана з політикою, що підриває сприйняття її безсторонності. Критики роботи Комісії також звинувачують «Венеційку» у подвійних стандартах та недостатньому врахуванні місцевої специфіки.

А вишенькою на цьому торті є вихід Сполучених Штатів зі складу Венеційської комісії. 7 січня 2026 року президент США Дональд Трамп підписав меморандум, яким наказав припинити участь країни у 66 міжнародних організаціях. Серед них – і Венеційська комісія. При цьому США були спостерігачем у Комісії з 1991 року, а у квітні 2013 року на власний запит стали її повноправним членом.

Причини ж виходу з Комісії були політично-економічними. Білий дім обґрунтував своє рішення тим, що ці організації «діють всупереч національним інтересам, безпеці, економічному процвітанню або суверенітету США», а також «неефективно витрачають гроші платників податків».

У Венеційській комісії висловили з цього приводу жаль, зазначивши, однак, що двері установи залишаються відкритими для американців. Додам, що для самих США висновки Венеційської комісії не мали обов'язкової політичної ваги, тож вихід позбавляє Вашингтон лише незначного важелю впливу. А от для Комісії це означає втрату одного з 61 члена.

**А що стосовно України?**

А Україна ніяк не запропонує свого нового представника до складу Венеційської комісії. У періоди 1995-2001, 2005-2009 та починаючи з 2017 року, Україну в ВК представляє Сергій Головатий. Так, держава-член може пролонговувати 4-річні повноваження свого делегата, але у випадку з Головатим тільки його остання каденція добігла кінця вже двічі, а заміну цьому «венеційському старожилу» все ніяк не підготують. А дарма. Може, тоді б й діалог з ВК будувався на іншому рівні?

Тим часом Україна продовжує сплачувати членські внески за участь у Венеційській комісії. Хоча справа тут не стільки в грошах. Справа у тому, що реально дала Україні угода про приєднання нашої держави до Комісії, ухвалена у 1996 році?

Чи виправдала Венеційська комісія ті сподівання, які покладали на неї всередині 1990-х років? І якщо ні, то які кроки було б логічно здійснити зараз? Ніхто не закликає наслідувати приклад Трампа і заявляти про розрив взаємин з Венеційською комісією. Але здоровий скептицизм в оцінці її дій, рішень та вимог нам точно не завадить ***(https://sud.ua/uk/news/blog/374640-khotity-bilshoho-shcho-ne-tak-iz-vysnovkom-venetsiiskoi-komisii-shchodo-inozemtsiv-iaki-obyratymut-chleniv-vkks). – 2026. – 12.10).***

**ГРОМАДСЬКА ДУМКА**
**ПРО ПРАВОТВОРЕННЯ**
**№ 19 (327) 2026**
Інформаційно-аналітичний бюлетень
на базі оперативних матеріалів
**Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі»**
Ідентифікатор медіа R30-01101

Редактор Я. Маленко

Комп'ютерна верстка
Н. Крапіва

Підп. до друку 15.10.2026
Формат 60x90/8. Обл.-вид. арк. 4,02.
Наклад 21 пр.

Видавець і виготовлювач
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
03039, м. Київ, Голосіївський просп., 3
siaz2014@ukr.net
Свідоцтво про внесення суб'єкта
видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 7871 від 28.06.2023 р.